

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

МОВНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ВОЄННОМУ ДИСКУРСІ

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «магістр»
студента II року навчання
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.01 «Українська мова
та література», ОНП «Українська
філологія та західноєвропейська мова»

Марії Ігорівни ГАРАЩЕНКО

Науковий керівник:

д.філол.н., професор кафедри української
мови та прикладної лінгвістики

Оксана НІКА

«Допущено до захисту»
протокол засідання кафедри
української мови та прикладної лінгвістики
№ 14 від «08» травня 2024 року
завідувач кафедри _____
к.філол.н., доц. **Сергій РІЗНИК**

КИЇВ – 2024

АНОТАЦІЯ

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена необхідністю дослідження мовних інновацій, що виникли в українськомовному воєнному дискурсі після повномасштабного вторгнення. Мета магістерської роботи полягає у виявленні та дослідженні мовних інновацій в воєнному дискурсі сучасної України. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання: виокремити мовні інновації, що з'явилися після початку повномасштабного вторгнення; класифікувати мовні інновації з урахуванням їх ролі у формуванні образу ворога, суспільно-політичної ситуації та національної ідентичності, реакції суспільства на російсько-українську війну; провести лінгвістичний аналіз вибраних одиниць. Об'єктом дослідження стали мовні інновації медійного дискурсу, що з'явилися в мовотворчості українців після 24 лютого 2022 року. Для проведення дослідження використовувалися загальнонаукові (спостереження, аналіз, синтез, абстрагування, систематизація, узагальнення) та власне лінгвістичні (описовий, компонентного аналізу, контекстуально-інтерпретаційний) методи дослідження. Результати дослідження показали, що мова відтворює потреби суспільства в ефективному спілкуванні. Прагнення виразити себе та задовольнити комунікативні потреби веде до пошуку найбільш точних і значущих слів. Нові слова уособлюють різноманітну інформацію про специфіку певного історичного контексту. Їхня кількість збільшується в періоди загострених суспільних змін, якими стала російсько-українська війна 2022 року. Терміни з військової сфери вийшли за межі спеціалізованого словникового складу і стали активно використовуваними в загальному мовленні, виникають новотвори з онімним та топонімним формантами, що не лише називають нові реалії, а й відображаються ставлення українців до агресора та його прибічників.

Ключові слова: мовні інновації, номінація, новотвір, дискурс, воєнний дискурс, формант.

ABSTRACT

The relevance of the proposed study is stipulated by the need to investigate the linguistic innovations that emerged in the Ukrainian-language military discourse after the full-scale invasion. The purpose of the master's thesis is to identify and study linguistic innovations in the military discourse of modern Ukraine. To achieve this goal, it is necessary to fulfill the following tasks: to identify linguistic innovations that appeared after the start of the full-scale invasion; to classify linguistic innovations taking into account their role in shaping the image of the enemy, the socio-political situation and national identity, the reaction of society to the Russian-Ukrainian war; to conduct a linguistic analysis of the selected units. The object of the study was the linguistic innovations of media discourse that appeared in the language of Ukrainians after February 24, 2022. The study was conducted using general scientific (observation, analysis, synthesis, abstraction, systematization, generalization) and linguistic (descriptive, component analysis) research methods. The results of the study showed that language reflects the needs of society for effective communication. The desire to express oneself and satisfy communication needs leads to the search for the most accurate and meaningful words. New words represent various information about the specifics of a particular historical context. Their number increases during periods of acute social change, such as the Russian-Ukrainian war of 2022. Terms from the military sphere have gone beyond the specialized vocabulary and become actively used in general speech, and new words with onymic and toponymic formants appear that not only name new realities but also reflect the attitude of Ukrainians towards the aggressor and its supporters.

Keywords: language innovation, nomination, novelty, discourse, military discourse, formant.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ I. Теоретичні засади вивчення мовних інновацій у сучасній лінгвістиці	8
1.1 Основні дослідження мовних інновацій у сучасній лінгвістиці	8
1.2 Принципи класифікації мовних інновацій	15
1.2.1 Лексичні інновації	15
1.2.2 Семантичні інновації	19
1.2.3 Фразеологічні інновації	22
1.3 Лексикографічна репрезентація мовних інновацій	24
Висновки до Розділу 1	27
Розділ II. Сучасний воєнний дискурс	29
2.1 Воєнний дискурс у типології дискурсів	29
2.2 Проблематика визначення понять «військовий» та «воєнний» дискурс	34
2.3 Інтра- та екстралінгвальні чинники появи мовних інновацій	39
Висновки до Розділу 2	42
III. Дискурсивний аналіз мовних інновацій українсько-російської війни	43
3.1 Зміни та трансформації лексико-семантичного складу української мови в період повномасштабного вторгнення	43
3.2 Термінологічні новотвори воєнного дискурсу	50
Висновки до Розділу 3	53
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Українська мова – це жива та динамічна система. Суспільні зміни, породжені новими історичними та геополітичними умовами, розвиток науки, техніки та нових форм спілкування суттєво впливають на комунікативні стратегії мовців, сприяють пошуку найбільш виразних і семантично насичених лексем.

Кінець ХХ та початок ХХІ століття стали періодом значних суспільних трансформацій, економічних криз, соціальних змін і політичних перетворень. Ці турбулентні події породили величезну кількість нових явищ і понять, які вимагали відповідного відображення в мові. Такий контекст став плідним підґрунтям для появи мовних інновацій.

У 2014 році український народ постраждав від зовнішньої агресії та потрапив у гібридну війну, що вимагало зусиль для зміцнення національної безпеки, збереження національно-патріотичних настроїв і забезпечення територіальної цілісності країни. Мовні інновації стали відображенням військового протистояння.

Мовні зміни, зокрема процес створення нових слів постійно привертає увагу мовознавців. Про динамічність мовних процесів та постійні лексико-семантичні зміни висловлювалися В. фон Гумбольдт, І.О. Бодуен де Куртене та О.О. Потебня. Основні положення теорії неології досліджували Майкл Д. Піконе [Picone, 1996], М. Гревіс [Grevisse, 1969], Ж. Колоїз [2007], Д. Мазурик [2002, 2016], О. Косович [2003]. Мовні інновації та тенденції розвитку української мови досліджували А. Нелюба [2009, 2015, 2017], С. Єрмоленко [2005], Є. Карпіловська [2008], Н. Клименко [2012], О. Тараненко [2023], А. Лепетюха [2017], С. Гриценко [2022]. Однак, неологічні процеси є постійним явищем, а в період соціальних трансформацій в суспільно-політичній лексиці він особливо інтенсивний. Тому дослідження цього явища залишається актуальним.

Мета дослідження – дослідити мовні інновації у воєнному дискурсі сучасної України.

Мета роботи обумовлює такі **завдання**:

- схарактеризувати теоретичні засади дослідження мовних інновацій в сучасній лінгвістиці;
- проаналізувати визначення «воєнний дискурс» у типології дискурсів, розкрити співвідношення понять «військовий дискурс», «воєнний дискурс»;
- виокремити мовні інновації, що з'явилися після початку повномасштабного вторгнення;
- класифікувати мовні інновації з урахуванням їх ролі у формуванні образу ворога, суспільно-політичної ситуації та національної ідентичності, реакції суспільства на російсько-українську війну;
- провести лінгвістичний аналіз вибраних одиниць.

Об'єктом дослідження є мовні інновації воєнного дискурсу, що з'явилися в мовотворчості українців після 24 лютого 2022 року.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості мовних інновацій у воєнному дискурсі, особливості їхнього функціонування.

Методи дослідження – загальнонаукові: методи спостереження, аналізу, синтезу, абстрагування, систематизації, узагальнення; власне лінгвістичні: описовий метод (опис досліджуваних мовних одиниць для пояснення особливостей їхнього функціонування), метод компонентного аналізу, метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу (для дослідження мовних інновацій у контексті, що сприяло більш точному визначенню їхнього стилістичного призначення з урахуванням структури та змістового наповнення).

Матеріал дослідження – вибірка із 70 мовних інновацій, що з'явилися після повномасштабного вторгнення, із текстів різної тематики.

Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел. У вступі визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, його мету та основні завдання та наукову новизну. У першому розділі розглянуто мовні інновації як об'єкт мовознавчого вивчення, класифікацію мовних інновацій та лексикографічну репрезентацію мовних інновацій. У другому розділі розглянуто воєнний дискурс у типології

дискурсів, диференційовано поняття «військовий» та «воєнний» дискурс, проаналізовано інтра- та екстралінгвальні чинники появи мовних інновацій. У третьому розділі проаналізовано лексико-семантичні інновації української мови після повномасштабного вторгнення.

Розділ I. Теоретичні засади вивчення мовних інновацій у сучасній лінгвістиці

1.1 Основні дослідження мовних інновацій у сучасній лінгвістиці

Поява нових слів та значень – властивість живої мови. Зміни, які відбуваються у всіх сферах життєдіяльності людини, мають вплив на розвиток мови, це зумовлено її комунікативною функцією. Зокрема, про динамічність мовних процесів та постійні лексико-семантичні зміни висловлювався В. фон Гумбольдт: «У жодному разі не можна розглядати словниковий запас мови як готову, застиглу масу. Не кажучи вже про постійний процес утворення нових слів і слівформ, словниковий запас, поки мова живе в мові народу, становить продукт словотворчої потенції, що розвивається і знову відтворюється, насамперед у тій своїй основі, якою мова зобов'язана своєю формою, потім при вивченні мови в дитинстві та, нарешті, при повсякденному мовленні» [Гумбольдт 2000, с. 112].

Цю ідею обстоювали І.О. Бодуен де Куртене та О.О. Потебня. Зокрема, О.О. Потебня розробив психолінгвістичну модель народження слова, речення і частини мови в процесі осягнення людським розумом нескінченно різноманітних явищ і процесів навколишнього світу. Мову він розглядав як постійний процес творчого зусилля духу, що ніколи не завершується, не стає фіксованим результатом. Ці аспекти стали об'єктом дослідження багатьох вчених і сприяли створенню окремого розділу мовознавства – неології (науку про новотвори). Термін «неологія» з'явився у науковому обсязі ще на початку ХІХ століття, коли у 1801 році в Парижі вийшла друком лексикографічна праця Л. Мерсьє «Неологія, або словник слів нових, слів що підлягають оновленню, і слів, узятих у нових значеннях», неологія як наука зародилася лише наприкінці ХХ століття.

Сьогодні в українській лінгвістиці термін "неологія" використовують переважно для позначення сукупності новостворених слів, особливо у суспільно-

політичній лексиці, яку вивчають із погляду словотворчих, лексико-семантичних і стилістичних тенденцій розвитку мови.

Щоправда, наприкінці ХХ і на початку ХХІ століття, українські мовознавці зосередили увагу як на теоретичному осмисленні, так і на практичному використанні неологічного матеріалу української мови. Досліджено процес появи нових слів, удосконалено методику їхньої систематизації та нормативної оцінки, розширено практику фіксації нових слів і нових значень. Отже, неологія стала окремою науковою галуззю, яка має свій науковий апарат, власну історію та перспективи розвитку. За визначення О. Стишова, неологія «займається вивченням форми та семантики, особливостей функціонування нових слів, встановленням їх системних відношень, відповідності чинним мовним нормам» [Стишов, 2019].

Становлення української неології є результатом тривалих наукових пошуків великої кількості вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Це історія фіксації та відмежування нових слів у мові та мовленні, дискусії про які продовжуються й нині, адже досі немає усталеного визначення основної одиниці неології – неологізму. Немає єдності у поглядах на його диференційні ознаки, і ще не до кінця з'ясовано, яке місце в системі неологічного матеріалу належить індивідуально-авторським, або okazіональним утворенням.

Неологізм – це французьке слово грецького походження, що означає «нове слово», попри давню традицію досі є предметом суперечок. Є два основних підходи до визначення цього явища – вузький і широкий. Прихильники вузького орієнтуються на денотативний критерій, вважають, що основна мета неологізмів полягає в позначенні нових реалій, тому в «Словнику лінгвістичних термінів» неологізм тлумачать як «слово чи мовний зворот, створені для позначення нового предмета чи вираження нового поняття» [Ганич, 1985]. В Універсальному словнику української мови запропоновано таке визначення поняття «неологізм»: «слово чи мовний зворот, що недавно з'явилися в мові для позначення нового або вже усталеного поняття, предмета тощо».

В енциклопедії «Українська мова» О. Тараненко пропонує такий варіант дефініції «неологізм» – це «слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми)» [Тараненко О. 2004]. Отже, ці визначення базуються на соціолінгвістичному підході вивчення природи мови, адже будь-які зміни в лексичній системі мови обумовлені зовнішніми факторами, які не залежать від самої мови. Згідно з послідовниками цього підходу та їхніми переконаннями, мова як найважливіше та необхідне надбання людини є "продуктом суспільства" та інструментом комунікації, оскільки вона зв'язана із соціальним статусом і роллю особи.

Прихильники комунікативного підходу визнають важливу роль зовнішніх факторів у розвитку словникового складу мови, однак вони стверджують, що не всі лексичні зміни залежать від них. Оскільки поповнення словника та еволюція мови загалом є проявами життя мови, то вони регулюються як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Функціонування мови як засобу комунікації може породжувати імпульси для змін, які не залежать від історії народу.

Ми погоджуємося з цим твердженням, проте варто зазначити, що лексичне збагачення словника будь-якої мови залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів. Важливо аналізувати їх у взаємодії, адже автономні процеси у лексичній підсистемі мови зумовлені зовнішнім стимулом (актуалізацією певних суспільних явищ або понять) та спрямовані на поліпшення системи номінації.

Це породжує мовний механізм, що створює зручні для актуального стану мови позначення для вже відомих понять, згідно з сучасними тенденціями в її розвитку. Зовнішні стимули впливають на формування внутрішньомовних факторів і тенденцій: тяжіння до економії мовленнєвих ресурсів, семантичної регулярності, регулярності внутрішньомовних відношень, а також протилежна їм тенденція до розрізнення мовних засобів і прагнення до виразності та урізноманітнення мовлення.

На нашу думку, під час визначення поняття «неологізм» потрібно враховувати як екстралінгвальні фактори, що впливають на появу нових слів, так і внутрішньомовні процеси: розширення й звуження значень, метафоризація й метонімізація значень, а також нанесення різних конотативних і стилістичних відтінків на основне узуальне значення слова. Ці процеси зумовлюють формування неолексем, тобто слів, які можуть мати не лише нові, але й змінені значення з різними комунікативними цілями. Отже, поняття «неологізм» охоплює не лише лексеми, які введені для позначення нових явищ, але й ті, які використовуються з новими значеннями для різних комунікативних потреб.

Американський лінгвіст Майкл Д. Піконе називає неологізмом «будь-яке нове слово, морфему або вираз і будь-яке нове значення для вже наявного слова, морфеми або виразу, які з'являються в мові», стверджуючи, що запозичення з англійської у французькій на етапі проникнення у мову варто вважати неологізмами [Picone, 1996]. М. Гревіс розглядає неологізм як «новостворене або вже вживане слово, яке використали у новому значенні» [Grevisse, 1969].

Вітчизняні вчені теж намагалися дати визначення поняттю «неологізм». Наприклад, О. Селіванова в термінологічній енциклопедії «Сучасна лінгвістика» подає доволі обширне тлумачення: «Неологізм – слово чи сполука, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття або в новому значенні й усвідомлюються як такі носіями мови» [Селіванова, 2008, с.417].

За нашими спостереженнями, попри традиційну думку, що об'єктом неології є неологізм, науковці все частіше використовують загальне поняття «інновація» разом із іншими видовими поняттями. Це призводить до розмаїття термінологічних сполучень, а також до масового вживання в текстах як синонімічних термінів «неологізм» та «інновація», а також відповідних терміносполучень. Проблематика досліджень у галузі неологічних явищ на початку ХХІ століття поступово розширюється, охоплюючи різні аспекти мовного розвитку та його наслідки. В сучасному мовознавстві виникають спроби розмежування термінів для лексичних та фразеологічних неологізмів. Вчені

пропонують розшири термінологію, зокрема виникають нові поняття, такі як «неосема», «неоверб», «неофраз» тощо. Також деякі дослідники висувують ідею заміни самого терміна «неологізм» більш етимологічно мотивованими – «інновація».

Ці спроби термінологічної делімітації відображають пошуки уточнення та деталізації концепцій у мовознавстві. Вони сприяють розумінню різних аспектів інновацій у мові, відокремлюючи та класифікуючи їх за типом та природою. Такі термінологічні нововведення допомагають уникнути непорозумінь та забезпечують більш точну характеристику лінгвістичних явищ.

Тому об'єктом вивчення неології все частіше вважають **інновації** – «зміни на різних рівнях мови», а це лексичні, морфемні, словотвірні та інші аспекти» [Кислюк, 2007, с.229], позаяк поняття неологізм охоплює лише зміни на лексичному рівні.

Такої ж думки дотримується Д. Борис, вважаючи хибним повне ототоження понять «інновація» та «неологізм»: «Неологізм можна визначити як одиницю лексичного або фразеологічного рівня, яка характеризується абсолютною або відносною новизною за актуалізаційним, генетичним, глосематичним, денотативним і / або мовно-мовленнєвим параметрами» [Борис, 2015, с.59].

Отже, у нашому дослідженні ми розглядаємо всі неологізми як форму інновацій, термін "інновація" охоплює ширший спектр мовних рівнів, таких як фонологічний, морфологічний, лексичний та синтаксичний.

Поруч із проблематикою визначення понять «неологізм» та «інновація» ведуться дискусії щодо визначення новизни слова, ці питання порушували як українські вчені, так і закокордонні лінгвісти, адже мовознавці не мають єдиного погляду не лише щодо неологізмів, а й щодо нових слів в цілому. Виникає питання, що таке «нові» слова?

Традиційно розглядають «нові» слова як ті, що ще не зафіксувалися в загальноживаній мові. Однак, це поняття дещо відносне, оскільки існують різні діалекти, жаргони тощо, які можуть мати свою власну лексику, а отже слово

може бути новим для однієї груп мовців, але відомим для іншої. А якщо слово все ж сприймається як нове, то це сприйняття доволі ефемерне, оскільки воно зникає через послідовні етапи поширення (розповсюдження назви в інших спеціалізованих секторах або реєстрах), лексикалізації (поширення в загальній мові) і лексикографічної нормалізації. У деяких дослідженнях здійснювалися спроби виміряти новизну, але отримані статистичні дані занадто приблизні, щоб їх можна було вважати остаточними. Тривалість сприйняття нового слова вкрай мінлива (від 2 до 15 років), і протягом цього періоду мовні інновації можуть зазнавати формальних і смислових змін, обумовлених їх концептуальною, морфологічною та прагматичною нестійкістю. Неологія часто протікає за допомогою одночасного або паралельного створення одного й того самого референта (особливо у пресі), а історія слів (соціальна етимологія) показує, що відтворення, навіть пізніші, пов'язані з повторним використанням слів, що вже вийшли з ужитку. У своїй праці Бернар Кемада наводить яскравий приклад цього явища: «Слово *avion* (літак) з'явилося у французькій мові в 1875 році; *aeroplane* (аероплан) 1913 року; але з 1935 року звичайним терміном є *avion*, тоді як *aeroplane* більше не використовується, за винятком історичних інсценувань» [Quemada 2009].

О. Колоїз висловила протилежну думку, українська лінгвістка вважає, що переважно «старе» програє «новому» навіть за умови старого змісту: «У процесі розвитку, мовного зокрема, «нове» вступає в суперечність зі «старим», про що яскраво свідчить комбінування якісних кваліфікаторів матеріальної форми вираження та змісту матеріальних репрезентантів, наприклад: а) нова форма вираження + старий зміст; б) стара форма вираження + новий зміст; в) нова форма вираження + новий зміст; г) стара форма вираження + старий зміст. У перших двох випадках боротьба «нового» зі «старим» розв'язується на користь «нового» та сприяє появі нових матеріальних репрезентантів, що уможлиблює мовну еволюцію, на відміну від суперечності між старою формою вираження і старим змістом, яка стримує мовний розвиток» [Колоїз, 2007]. Дискусій не

виникає лише в тимчасовості маркування «нове», адже будь-яке або набуває значення загальноживаності і потрапляє до словника, або стає архаїзмом.

Американській лінгвіст Аллан Меткалф стверджував, що процес проникнення слова в активний словниковий запас є вкрай нестабільним: «Якщо адаптувати біблійне порівняння, то здається, що верблюду легше пройти крізь вушко голки, ніж новому слову закріпитися в постійному словнику мови». У своїй книзі «Predicting New Words: The Secrets of Their Success» Меткалф запропонував теорію «FUDGE factors», він розглянув 5 факторів, які визначив як такі, що сприяють довготривалому існуванню нових слів:

- Frequency of use (частота використання)
- Unobtrusiveness (ненав'язливість)
- Diversity of users and situations (різноманітність користувачів і ситуацій)
- Generation of other forms and meanings (поява інших форм і значень)
- Endurance of the concept (стійкість концепції)

Нещодавно такі терміни, як *інтернет*, *спікер*, *принтер* вважали неологізмами. Тепер вони стали загальноживаними. Це свідчить про те, що нові концепції, технології та соціальні явища швидко інтегруються в мову і стають частиною нашого повсякденного життя. Нові слова відображають швидкий розвиток суспільства та технологій і відповідають на потреби комунікації та вираження нових ідей.

Цей процес демонструє, як мова постійно адаптується до змін у світі навколо нас, набуваючи нових слів і виражень, які відображають сучасні реалії та технологічні досягнення.

Отже, наразі не існує єдиного визначення терміна «неологізм». Більшість мовознавців розглядає неологізм як нову лексему, що виникає для позначення нового поняття. Для позначення змін на різних рівнях мови здебільшого використовують термін «інновація», а отже всі неологізми є інноваціями. Поняття «неологізм» є змінним у часі та просторі, а також є відносним: слово залишається неологізмом до тих пір, поки воно не втрачає своєї новизни. Аби

слово закріпилося в мові необхідні 5 факторів: частота використання; ненав'язливість; різноманітність користувачів і ситуацій; поява інших форм і значень; стійкість концепції.

1.2 Принципи класифікації мовних інновацій

1.2.1 Лексичні інновації

Мовні інновації можна класифікувати за типом мовної одиниці: лексичні, семантичні та фразеологічні; за способом номінації: новоутворені слова, нові значення, словосполучення, зовнішні та внутрішні запозичення; за способом творення: запозичення, словотворчі та семантичні інновації; за стилістичним позначенням інновації можуть бути абсолютними, літературними або стилістичними; за ступенем новизни мовної одиниці (сильні та слабкі інновації).

Лексичні інновації завжди привертали увагу лінгвістів, адже вони відображають живий процес мовної еволюції, показуючи, як мова адаптується до змін у суспільстві, технологіях, культурі та інших сферах, бо саме лексико-семантичний рівень найвиразніше показує зміни у мові. Лексичний склад мови змінюється більше, ніж інші її аспекти, оскільки він більш чутливий до впливу змін у суспільстві та довкіллі. Поява нових понять у колективному мовному мисленні нової епохи потребує введення нових слів; виникнення нових продуктів людської діяльності породжує появу нових назв; формування нових галузей науки стимулює виникнення нових термінів тощо. Дослідження специфіки лексичних інновацій в газетному дискурсі проводили Г. Довбня [2013], О. Стишов [2003, 2019], лексичні інновації розглядали в економічній сфері Н. Блинова, у сфері політики (В. Громовенко), у воєнно-політичному дискурсі (Т. Ведь [2018]).

Основною характеристикою лексичної інновації – є її новизна, ця характеристика визначається мовцями, проте їх сутність перш за все залежить від часу появи в мові, а не їх стилістичним вираженням (деякі неологізми можуть

не бути відразу визнані як такі, наприклад, назви багатьох лікарських препаратів для непрофесіоналів).

Д. Мазурик для опису нових явищ у мовній системі, розглядає терміни: інновація, новотвір, неологізм, неолексема, неоморфема, неоформант, неозапозичення та неосемантизм. Термін «інновація» охоплює різноманітні види нових одиниць мовної системи та відображає наслідки оновлення різних її рівнів і підсистем. У той час як «лексична інновація», «неологізм» та «неолексема» вважаються абсолютними синонімами, оскільки всі вони вказують на нові елементи словникового складу мови.

Ю. А. Зацний подає наступне тлумачення лексичної інновації: «Лексичні інновації – це слова та словосполучення, або нові значення та відтінки значень слів, що з'являються у мові» [Зацний, 2008, с. 253]. Л. Чумак розглядає лексичну інновацію «як нові за формою або змістом, утворені за традиційною, усталеною або новою словотвірною моделлю, слово чи словосполучення, запозичення, значення чи відтінок значення слова, яке з'явилося упродовж останнього часу та яке для носіїв мови має відтінок новизни, що іменує нове поняття в різноманітних сферах життєдіяльності людини та забезпечує організацію повідомлення» [Чумак, 2018, с.69]. На нашу думку, лексична інновація – нова лексема, що з'являється у мові для позначення нового явища або ж для заміни попередніх найменувань, що вмотивовано різними чинниками (економією мовленнєвих ресурсів, уніфікацією, для виразнішого найменування тощо).

Традиційно у мовознавстві виокремлюють три типи лексичних інновацій: неологізми (власне неологізми), okazіоналізми й потенційні слова. У своїй статті Ж. Колоїз говорить про такі тенденції: «Неологізми кваліфікуються як такі, що є частиною мовної системи й можуть бути використані кожним мовцем у типових ситуаціях; okazіоналізми як слова, що виникають під час мовленнєвої комунікації і не виходять за межі конкретних ситуацій спілкування» [Колоїз, 2007].

В «Українська мова: Енциклопедія» okazіоналізм тлумачать як незвичне, часто експресивно забарвлене слово або вираз, яке утворюється на основі вже

наявного в мові слова чи словосполучення. Іноді вони порушують стандартні правила словотворення чи мовних норм і існують лише у певному контексті, де вони виникли. Оказіоналізми часто порівнюють зі звичайними словами, але вони відрізняються тим, що завжди мають елемент новизни, незалежно від того, коли були створені. Автори літературних творів часто використовують оказіоналізми з метою створення певного стилістичного ефекту. Розрізняють авторські неологізми та розмовні, які характерні для усного мовлення.

Такої ж думки дотримується Д. Мазурик, яка виділяє власне неологізми та оказіоналізми: «Власне неологізми – це слова, які утворюються в мові разом із виникненням в об'єктивному світі нового поняття (нової реалії) і які реалізують номінативну функцію слова». На думку мовознавиці, оказіоналізм – це не просто слово, що зберігає свою новизну та не переходить до узусу, «це новотвори разового характеру, що реалізують експресивно-образну функцію нового слова», і характеризуються такими ознаками:

- Створення нових слів не задля введення нових понять, а як засіб удосконалення або збагачення вже наявних, відомих термінів.
- Оказіоналізми виконують важливу роль у збагаченні мовного виразу, додаючи до існуючих понять додаткові відтінки емоційного забарвлення та виразності.
- Вони активно користуються наявними у мові словами та засобами словотворення з метою досягнення певної естетичної та стилістичної мети.
- Оказіоналізми нерозривно пов'язані зі сферою мовлення та мають властивість завжди залишатися актуальними, мають статус «вічно нових».
- Їхнє вживання є факультативним: ці індивідуальні новотвори функціонують лише у відповідних контекстах, для яких їх було створено, надаючи мові нові можливості для творчості й виразності [Мазурик, 2002]

Чимало дослідників виділяють третій вид лексичних інновацій, стверджуючи, що крім неологізмів та okazіоналізмів, у мові також існують потенційні слова. Потенційні слова, як і okazіоналізми, мають мовленнєвий характер (не належать до мови), але на відміну від okazіоналізмів, вони утворені за засобами продуктивних моделей словотворення і відповідають мовним нормам.

Традиційно тлумачать так: «Потенційне слово – це слово, що може бути утворене за певним словотвірним типом, або те, що існує в мовленні, але ще не ввійшло в мову» [Українська мова, 2004, с. 511].

Потенційні слова – це нові лексичні одиниці, що формуються під час спілкування на основі продуктивних словотворчих моделей. Індивідуальність автора майже не впливає на їх створення, вони майже не відрізняються від наявних слів у мові. Новизна в них приглушується за рахунок високої регулярності словотворчого типу, до якого вони відносяться. Потенційні слова служать засобом для створення слів, коли потрібно назвати яке-небудь поняття, для якого немає постійної, загальноприйнятої назви в контексті. Яскравим прикладом може слугувати слово «китиха», що створене за аналогією пари слон-слониха, проте окремої назви для самиці кита в словниках немає, отже, мовець розуміє про що йдеться. Потенційні слова формуються у момент мовлення, у відповідь на конкретну ситуацію і не є готовими до використання лексичними одиницями. Вони створюються кожного разу індивідуально для потреб конкретного контексту, саме тому виникає дискусія, щодо доцільності виокремлення цього терміна в цілому.

Це питання у своїх працях порушувала Ж. Колоїз, адже з погляду семантики, поєднання «потенційний» (можливий) і «слово» (найменша самостійна та вільно відтворювана в мовленні значеннєва одиниця мови, яка виокремлюється та співвідноситься з конкретним елементом дійсності, призначена для позначення та знакової репрезентації цього елемента) не має логічного смислу. Новоутворення в мовленні не можуть бути потенційними; вони стають реальними словами, які відображають певні поняття і мають свою

конкретну форму вираження і семантику. Ж. Колоїз підкреслює, що потенційність не виникає як складова частина мовлення або результат мовленнєвої діяльності. Це скоріше схеми та моделі, які, щоб стати реальністю, повинні матеріалізуватися у мовленні. До тих пір, поки цей процес не відбувається, вони залишаються абстракціями, нематеріалізованими мовними конструкціями, матеріалізовані елементи яких вже є в мові.

На нашу думку, варто розглядати «потенційне слово» як різновид okazіоналізму, поділяючи okazіоналізми на потенційні та індивідуально-авторські слова.

Отже, okazіоналізми як прояв мовленнєвої діяльності є важливим явищем, що привертає увагу мовознавців. Природа okazіонального слова ще не повністю розглянута і потребує подальшого дослідження. Мовознавці виділяють багато ознак okazіоналізмів, серед яких важливими є їх функціонування в мовленні, поза системою мови, невідтворюваність, словотвірна похідність, експресивність тощо. Ці ознаки розкривають основну відмінність okazіоналізмів від нових слів: okazіоналізми існують лише в певному контексті і не повторюються поза ним, вони створюються мовцем для одноразового використання в мовленні. Натомість власне лексичні інновації створюються для надання назви новим поняттям, що виникають у суспільстві. Додатково варто досліджувати розмежування okazіоналізмів на потенційні та індивідуально-авторські слова.

1.2.2 Семантичні інновації

Мовні інновації відображають зміни та розвиток мови. Оскільки ці нові явища можуть виникати на будь-якому рівні мови, що представляє прогрес у номінації, доцільно диференціювати лексичні, семантичні, фраземні, розглядаючи їх як складові частини неологічної системи. Лексична інновація – нова лексема, у той час як семантична – наявна у мові лексема, яка розвиває нове значення. Семантичний потенціал слова включає його можливе вживання у контекстах та сферах, які зазвичай не пов'язані з прямим номінативним

значенням. Процес формування нових значень у семантичному полі слова називається «семантична деривація». Цей термін відображає взаємозв'язок між різними значеннями одного слова на рівні синхронної полісемії. Усі ці значення можуть виникати внаслідок різних факторів, таких як контекст вживання, історичні еволюційні зміни, асоціації та метафоричні переноси. Семантична деривація допомагає розширити та збагатити лексичний обсяг мови, надаючи словам нові смислові відтінки та нюанси.

Важливим фактором, що впливає на зміну семантики другорядних номінацій, є протиріччя між формою та змістом, деталізацією номінації та мовною економією, тяжінням до регулярності та потребою у виразності. Зв'язок між словом і денотатом, безпосередній розвиток позначуваного поняття та асоціативне мислення людини є передумовами для семантичного переосмислення.

Вперше концепція семантичного способу словотвору була висунута Л.В. Щербою у 1928 році, що, окрім морфологічних і синтаксичних способів словотворення, варто розглядати й семантичний, що полягає в переосмисленні первинних слів та отримування омонімів шляхів розкладу одного слова на декілька, що матимуть різні значення. Питання про семантичний спосіб творення слова подекуди зводять до розширення первинного значення, проте, на думку В. Горпинича, це твердження є неприйнятним, адже це підміна поняття словотворення поняттям полісемії: «Цей погляд не прийнятний, бо він підміняє поняття словотворення поняттям полісемії (розширення або збагачення семантики слова – це розвиток полісемії, а семантичне словотворення – це розпад полісемії)... Унаслідок семантичного словотворення виникає новий дериватив, з новим лексичним і граматичним значенням, пор.: лисичка (пестливе до лисиця) – лисичка (хитра людина) – лисичка (вид гриба)» [Горпинич, 1998, с.131].

Характерною рисою другорядної номінації є її образність і конотативність, які базуються на уявленні, що відображає подвійне сприйняття явища та метафоричні зв'язки з іншими предметами. Серед питомих лексем, у яких відбулося розширення семантичного обсягу, переважають іменники.

Так, наприклад, відоме слово *бавовна*, крім значень, зафіксованих у «Словнику української мови» в 11-ти томах:

1. ***Те саме, що бавовник.*** Підійшов [Саїд] до вікна, біля самого виходу з вагона, і так вистояв до третьої зупинки.. А за вікном квадрати зеленої бавовни (Іван Ле, *Міжгір'я*, 1953, 56); Там із морем злилась Приазовська земля, Голубіють під небом Бавовни поля (Микола Нагнибіда, *Вибр.*, 1957, 149).

2. ***Волокно бавовнику, з якого виробляють пряжу і т. ін.*** Ідуть із бавовною Вдаль ешелони (Микола Нагнибіда, *Вибр.*, 1957, 114); // ***Нитки з цього волокна.*** Кинула [пані Шумінська] в куток клубок з бавовною, розложила дроти й почала жваво ними перебирати (Наталія Кобринська, *Вибр.*, 1954, 4) [СУМ-11, I, с. 77].

Останнім часом набуло нової семантики: бавовна – ‘вибухи на тимчасово окупованій території України чи в росії’.

Після вибухів на льотовищі Сакі в тимчасово окупованому Криму з'явилася семантична інновація – «бавовна». Це слово почало активно використовуватися у заголовках через свою виразність і асоціацію з вибухом. Воно символізує швидкість та силу вибуху, оскільки бавовна миттєво спалахує та швидко горить. Через небажання російських ЗМІ вживати слово «вибух», почали використовувати слово "хлопок", що при зміні наголосу в перекладі на українську – бавовна: «У Росії та Криму знову "бавовна": у мережу потрапили відео з пожежею та вибухами».

Отже, семантичні дериваційні процеси виявляються значущими для інноваційних змін у мові, тому важливо не відкидати теорію семантичної деривації, а розвивати її. Крім того, слід розглядати семантичну деривацію як феномен, що пов'язаний не лише з омонімією. Це пояснюється тим, що одним із способів виникнення омонімів є розширення значень полісемантичного слова.

1.2.3 Фразеологічні інновації

Фразеологічні одиниці – стійкі сполучення слів, що складаються з двох чи більше компонентів, оформлених за лексико-граматичною моделлю словосполучення або речення. Ці сполучення мають цілісне значення та частково або повністю змінюють семантику своїх компонентів. Інновації у фразеології відображають потребу адаптуватися до нових світових реалій із використанням нових лексичних зворотів. Фразеологічні новоутворення діють як «глобалізатори значень», що впливають на сприйняття та розуміння висловлювань. Хоча не всі нові вирази фразеологізуються, багато з них тимчасові та залежать від потреб сучасності.

У міжнародній практиці фразеологічні новації розглядаються як сталі вирази з ідіоматичним характером, які відображають актуальні процеси, пов'язані з життям людини та її розвитком у суспільстві.

За способом творення серед досліджуваних неофразеологізмів виокремлюємо новостворені та оновлені (трансформовані, модифіковані) одиниці [Цигвінцева, 2022]. Фразеологічні інновації формуються шляхом переосмислення звичайних словосполучень або речень за допомогою різних типів семантичної деривації, зокрема метафоризації. Під час еволюції семантики фразеологічної одиниці виникає її нове переносне значення, яке породжує нові стійкі асоціації, що мотивують виникнення образності, яка може бути легко відтворюваною. Зміни у фразеологізмах можуть відбуватися як у їхній семантиці, так і у формі. Оновлення фразеологізму виникає в результаті семантичної трансформації, яка може включати зміну оцінки (наприклад, з високої на низьку), часткову або повну зміну значення. Також можливе оновлення формальної структури фразеологізму: розширення або скорочення загальноживаного вислову, заміну одного компонента іншим, різноманітні морфологічні та синтаксичні перетворення. Варіативність неофразеологізмів є важливим показником їхньої активності та продуктивності. Наприклад, для українських мовців відправити загарбників "на той світ", може означати купити

квиток на концерт Кобзона; погрози росії використати ядерну зброю та злочини на атомних електростанціях можна назвати "ядерним шантажем" і "ядерним тероризмом"; ракетний обстріл можна відобразити як "подарунки" від спецпризначенців та "смертельні подарунки" від "братів" та інших.

Неофразеологізмами також можна вважати меми. Мем – це одиниця культурної інформації, зазвичай гумористичного чи іронічно характеру, що швидко розповсюджується в мережі, зазвичай це фрази, зображення, аудіо чи відеоконтент.

Найпопулярніші меми – це зображення з влучним жартівливим текстом. Меми викликають емоції та допомагають вирішувати серйозні комунікативні завдання, такі як дискредитація наративу або зміна тону комунікації. Влучні текстові пояснення, образність та суспільна відтворюваність роблять меми схожими на фразеологізми.

Фразеологічні інновації характерні для ЗМІ, це результат впливу зовнішніх факторів, перш за все екстралінгвальних, що впливають на розвиток ЗМІ: соціальної оцінки, спонукальності, масового впливу на свідомість і таке інше. Вже у 80-х роках минулого століття дослідники вказували на потенційну багатозначність конотацій у словах, словосполученнях та висловлюваннях, які у тексті набувають конкретного значення, що породжує нову семантику, структурні трансформації та образні інтенції.

У світовій практиці, зокрема німецькі мовознавці, тлумачать фразеологічну інновацію ("idiomatische innovation") як стале словосполучення ідіоматичного характеру; польські медіалінгвісти розглядають фразеологічні інновації як лексичні маркери, що відображають актуальні процеси, пов'язані з життям людини, рівнем її інтелектуального розвитку та суспільним статусом.

Цієї думки притримується і Д. Сизонов, стверджуючи, що фразеологічна інновація виникає як вербальна рефлексія активних соціальних процесів, найбільше фразеологічні інновації поширюються через мас-медіа, пропонує номінацію «медійний фразеологізм»: «Медійний фразеологізм – це мовна універсалія стилю масової інформації, певний ментальний масово-вербальний

код, що характеризується смисловою неподільністю, семантичною цілісністю, емоційністю та експресивністю, що надає медійному тексту широкого стилістичного потенціалу впливати на реципієнта та маніпулювати його свідомістю» [Сизонов, 2016]. Отже, фразеологічні інновації відіграють особливу роль, адже відображають реальну ситуацію в суспільстві через призму мови, що дозволяє виявити динаміку розвитку літературної мови. У світовій науковій практиці поняття фразеологічної інновації або *lexical idiom* досліджується в контексті стилістико-прагматичного підходу. Медійний фразеологізм у теорії масової комунікації є не лише мовною одиницею, але й концептом, що надає масмедійному тексту додаткову емоційність.

1.3 Лексикографічна репрезентація мовних інновацій

Суспільні зміни, породжені новими історичними та геополітичними умовами, впливають на словниковий склад мови, а отже постає необхідність включати в тезаурус не лише нормативні явища, але й мовні інновації. Зокрема, у 1969 році в Парижі був опублікований словник М. Реймса "Dictionnaire des mots sauvages" ("Словник диких слів"), який включав 3500 індивідуально-авторських словоутворень та слововживань французьких письменників XIX–XX століть. Ця лексикографічна праця ілюструє різноманітність мовних засобів в царині експресивної неології. Відтоді лексикографічна фіксація мовних інновацій вважається важливою науковою цінністю, оскільки вона заповнює лексичні прогалини, сприяє глибшому розумінню явища оказіональності та демонструє словотвірні можливості мови.

Перші спроби системного лексикографічного впорядкування індивідуально-авторських утворень в україністиці припадають на період активізації уваги вітчизняних мовознавців до теоретичних проблем неології. Ці спроби пов'язані з появою наукових робіт, які часто супроводжувалися словниками-реєстрами індивідуально-авторських слів або спеціальними лексикографічними працями. Найпершими спеціальними словниками авторської

неологічної лексики були словники новотворів П. Тичини і М. Рильського, укладені у 70-ті роки минулого століття Г. М. Колесником. У цих джерелах було описано 637 інновацій П. Тичини та 220 новотворів М. Рильського. Саме ці словники започаткували становлення української індивідуально-авторської неографії.

Значний сплеск в еволюції цього напрямку письменницької лексикографії припадає на 90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст., коли було опубліковано ряд найпоказовіших в аспекті досліджуваної проблеми лексикографічних праць. Зокрема, в праці Н. М. Сологуб «Мовний портрет Яра Славутича» [Сологуб, 1999] було вміщено словник індивідуальних слововживань поета, що дав користувачеві загальне уявлення про особливості словотворення Яра Славутича.

Заслуговує на увагу «Словник поетичної мови Василя Стуса. Рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори» Л. В. Оліфіренко [Оліфіренко, 2003]. Незважаючи на те, що в українській лексикографії вже є словники такого типу (словники мови творів Т. Шевченка, І. Франка, тощо), пропонована праця «оперує не всім лексичним фондом творів автора, а розглядає лише ті лексичні одиниці, що належать до т. зв. пасивного шару лексики сучасної української мови» [Оліфіренко, 2003, с. 3].

Опрацьований матеріал систематизувався за такими параметрами, як реєстрові слова, які представлені в алфавітному порядку у традиційній для певного лексико-граматичного розряду слів у початковій формі. Ці слова супроводжуються ілюстрацією (макроконтекст / мікроконтекст) та паспортизацією (деталізованою / спрощеною).

Індивідуально-авторські новотвори увійшли до реєстрів різних українських лексикографічних праць, таких як «Словник новотворів української мови (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття)» (2000), «Словник новотворів української мови кінця ХХ століття» (2002), «Словник новотворів української мови початку ХХІ століття» (2005), «Нове в українській лексиці: Словник-довідник» (2002), «Лексико-словотвірні інновації: Словник» (2004, 2007, 2010) та інші. Їхні автори часто не ставили собі за мету розмежовувати

оказіональні та інші різновиди інновацій, оскільки в дериваційному плані їх об'єднує неологічність, похідність та здатність реалізувати словотворчі можливості мови як системи в мовленні.

У лексикографічних доробках за редакцією Г. Віняр та Л. Шпачук оказіональні утворення часто супроводжуються ремаркою оказ., яка подається після репрезентації словотвірної структури. У деяких інших словниках така ремарка відсутня, але індивідуально-авторські новотвори все ж демонструють можливості словотворчості української мови. Словник-довідник «Нове в українській лексиці» демонструє досить розгалужену систему умовних позначень, щоправда, таких, які вказували б на належність реєстрового слова до категорії оказіональних, немає.

У реєстрах словників «Лексико-словотвірні інновації» (2004, 2007, 2010) з-поміж власне неологізмів вирізняються й оказіоналізми. Підґрунтям цих словників стала картотека, до якої увійшли «не фіксовані до цього іншими словниками деривати з найрізноманітніших різностильових і різножанрових, просторічно-жаргонних джерел, в усній і письмовій формах». Враховуючи той факт, що не всі нові слова, які фіксуються в словниках, набудуть широкого вживання, однак усвідомлюючи, що певна частина із цих новотворів все ж таки може увійти до мовної системи, автори уникнули спеціальних ремарок, що супроводжують оказіональні утворення. У представленні матеріалу дотримано традиційних словникарських принципів: словникові статті впорядковані за алфавітом української мови (навіть якщо використовується латинське письмо); стиль та правопис оригіналу збережені у текстових зразках; деривати, що утворили назву словникової статті, підкреслені; статті мають єдину структуру з використанням відповідних шрифтів. Праця «Лексико-словотвірні інновації» (2014, 2015-2016) містить лексеми, що з'явилися в різних стилях і різновидах української мови протягом 2015–2016 років. Уже традиційно, добираючи матеріал, автори не обмежувалися тематикою, джерелами, сферами спілкування й рівнями національної мови загалом.

Від початку повномасштабного вторгнення кількість мовних інновацій невинно росте, очевидно, що не всі новотвори ввійдуть до узусу, деякі з них, очевидно, стануть історизмами, проте все ж є необхідність систематизації. Одними з перших це спробували зробити журналісти АрміяInform, зібравши словничок найвідоміших мовних інновацій російсько-української війни. Автори пропонують таку класифікацію: слова, що отримали нові значення; словосполучення; слова-неологізми. На нашу думку, це можна назвати спробою класифікувати мовні інновації, адже матеріал статті не відповідає лексикографічним канонам, проте це вдалий старт для майбутніх лінгвістичних розвідок.

Отже, українська неографія відбулася як наука, але потребує уніфікації принципів створення лексикографічних праць. Це включає визначення спільних та відмінних аспектів різних типів словників, наприклад, словників-довідників і тлумачних словників, словників мовних інновацій і дериваційних словників, словників індивідуально-авторських новотворів і словників okazionalizmів. Ці словники повинні бути не лише тлумачними, але й словотвірними, відображати найбільш продуктивні типи індивідуального словотворення, демонструвати місце okazionalizmів у мовній системі і бути ілюстративними.

Висновки до Розділу 1

Мова є живою та постійно змінюваною структурою. Олександр Потебня розглядав її як безкінечний процес творчого зусилля, що ніколи не матиме фіксованого результату. Ці аспекти привернули увагу багатьох вчених і сприяли формуванню окремої галузі мовознавства – неології.

Мовні інновації класифікуємо за типом мовної одиниці: лексичні, семантичні та фразеологічні; за способом номінації: новоутворені слова, нові значення, словосполучення, зовнішні та внутрішні запозичення; за способом творення: запозичення, словотвірні та семантичні інновації; за стилістичним позначенням інновації можуть бути абсолютними, літературними або стилістичними; за ступенем новизни мовної одиниці (сильні та слабкі інновації).

Лексична інновація – це нова лексема, що з'являється у мові для позначення нового явища або ж для заміни попередніх найменувань, що вмотивовано різними чинниками. Семантична інновація – це наявна у мові лексема, яка розвиває нове значення. Фразеологічні новації – це сталі вирази з ідіоматичним характером, які відображають актуальні процеси, пов'язані з життям людини та її розвитком у суспільстві.

Стрімке створення відповідних лексикографічних праць: «Лексико-словотвірні інновації» (2014, 2015-2016) та спроби журналістів класифікувати лексико-словотвірні інновації, свідчать про стрімкий розвиток української мови та необхідність систематизації мовних інновацій української мови.

Розділ II. Сучасний воєнний дискурс

2.1 Воєнний дискурс у типології дискурсів

Термін «дискурс» – багатозначне поняття, що дає змогу вченим стверджувати про «неозначеність» його понятєвих меж. Розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми в сучасній науці зумовив те, що дискурс став не лише об'єктом лінгвістичних досліджень, а привертає увагу філософів, психологів, літературознавців. Термін «дискурс» став одним із найбільш уживаних у сучасному світі, проте серед лінгвістів відсутня однозначна думка щодо його визначення, оскільки різні дослідники часто мають різні погляди. Свідченням зацікавленості вчених у проблемах дискурсу є велика кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких Ф. Бацевич, О. Селіванова, І. Шевченко, Т. ван Дейк, Дж. Філіпс, Дж. Фіске, М. Стабс, З. Гарріс.

У 1950-х роках американський лінгвіст і соціолог Зелліг Гарріс опублікував статтю «Аналіз дискурсу», в якій вперше використав термін «дискурс» у лінгвістичному контексті. Він визначив дискурс як «послідовність висловлених або написаних однією чи декількома особами речень у конкретній ситуації» [Harris, 1952, с.2]. На думку З. Гарріса, лінгвістичні дослідження зосереджуються на елементах у висловлюванні; дискурс можна розглядати як послідовність висловлювань. З. Гарріс стверджує, що вивчення взаємозв'язків між висловлюваннями в межах дискурсу, тобто сфера дискурс-аналізу, вимагала набагато більше інформації, ніж теоретичний апарат того часу міг обробити.

Французький лінгвіст Еміль Бенвеніст вважав дискурс рисою мови, що використовується мовцем, описуючи його як будь-яке висловлення, яке передбачає наявність комунікантів та їхніх намірів впливати на співрозмовника [Бенвеніст, 1974]. Вчений розглядав дискурс як процес використання мови і результат цього процесу – текст. Згодом Мішель Фуко, використовуючи концепції Е. Бенвеніста, ввів новий аспект в трактування поняття "дискурс", розглядаючи його як сукупність висловлювань, що належать одній системі

формацій. Він виділяв різні типи дискурсу, такі як кліматичний, економічний чи політичний, та стверджував, що кожна наукова дисципліна має свій власний дискурс – унікальну систему понять та знань, що визначають її специфіку [Фуко, 1996].

У 80-х роках ХХ ст. голландський лінгвіст Т.А. ван Дейк відзначив, що дискурс – це складне комунікативне явище, що включає в себе не лише текст (як усний, так і письмовий), а й екстралінгвальні фактори, такі як цілі адресата, думки, настанови та знання про світ, які необхідні для розуміння тексту. Він підкреслив, що у дискурсі відображаються менталітет та культура [Дейк, 1989]. Такий погляд дозволяє більш глибоко розуміти природу комунікації та її вплив на формування ментальності та культурних цінностей.

Український мовознавець Ф. Бацевич пропонує найбільш вичерпне трактування дискурсу – це «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має свої результати формування різноманітних мовленнєвих жанрів» [Бацевич, 2009, с.138].

Ф. Бацевич класифікує дискурс як комунікативне явище з урахуванням різних комунікативних ознак, таких як: вияви комунікації в суспільстві (комунікативний дискурс, мовний, вербальний, невербальний, сучасні дискурсивні практики, дискурс мовчання); комунікація у межах окремих каналів (візуальний, слуховий, тактильний); застосування правил спілкування, способів викладу та втілення прагматичної мети мовців (етикетний, лайливий, дидактичний). Також систематизує дослідження, які розрізняють дискурс за його взаємозв'язком із предметом дослідження різних наук, сприйняттям як вияву культурної комунікації, етнокультурними особливостями спілкування, культурно-історичними особливостями комунікації, соціальними, віковими та статевими характеристиками учасників комунікації, типами та формами

мовлення, риторикою повідомлення, характеристиками мовлення окремої людини і груп людей [Бацевич, 2009, с.153].

Т. ван Дейк виокремлює політичний, медичний, судовий, освітній та науковий, медіа-дискурс, корпоративний текст і мовлення.

Українські мовознавиці І. С. Шевченко та О. І. Морозова пропонують класифікувати дискурс:

- За формою: усний і письмовий.
- За видом мовлення: монологічний або діалогічний.
- За адресатним спрямуванням: інституційний і персональний (буттєвий).
- За умовами комунікативних принципів: аргументативний, конфліктний та гармонійний.
- За соціально-ситуативним параметром: політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, електронний (інтернет-дискурс), медійний дискурс тощо.
- За характеристиками адресанта і адресата: соціально-демографічний (дитячий, підлітковий, похилого віку, жіночий і чоловічий дискурс, міський та сільський дискурс); соціально-професійний (дискурс моряків, будівельників, шахтарів); соціально-політичний (дискурс комуністів, демократів).
- За функціональною та інформативною складовими: спілкування інформативне (емотивний, оцінний, директивний) та фатичне.
- За формальністю та змістовністю: художній, публіцистичний, науковий та інші, офіційний та неофіційний [Шевченко, Морозова, 2005, с.233].

На думку І. Шевченко та О. Морозової, статична типологія дискурсу як багатостороннього явища залежить від розробленої критеріальної бази та визнаних у лінгвістиці певного періоду евристичних принципів нової парадигми.

Одна з найповніших типологій дискурсу, яка базується на різних типах семіотичних знаків, була запропонована Г. Почепцовим. Його класифікація включає літературний, фольклорний, міфологічний, ритуальний, театральний, неофіційний (позацензурний), неправдивий, лайливий, етикетний дискурси та інші. Він також виділяє газетний, теле- і радіо дискурси, кінодискурс, рекламний, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси. Теле- і радіодискурс характеризується неофіційністю, і автори телевізійних та радіопередач створюють знакові образи живого мовлення. Театральний дискурс використовує символічні знаки, а комунікація в театрі є умовною. Кінодискурс збагачує ментальність людей новими семіотичними одиницями, що побудовані на основі монтажу. Політичний дискурс зорієнтований на майбутній контекст і моделює інтереси суспільства. Релігійний (фідеїстичний) дискурс передає етичні смисли, важливі для людини та суспільства. Художній дискурс відрізняється багатозначністю і акцентується на формі.

Науковці описують дискурс як специфічний тип комунікативної взаємодії, що має різні форми прояву. Варто зазначити, що характер прояву визначається синтезом когнітивних, мовних та позамовних чинників, які різняться залежно від тематики та мети спілкування, це сприяє формуванню різних мовних жанрів. Різні типи дискурсу: літературний, театральний, газетний, теле- і радіодискурси, кінодискурс, рекламний, політичний та релігійний дискурси. Наприклад, у газетному дискурсі, що є одним з важливих об'єктів вивчення соціальних комунікацій, високий рівень аргументації та обґрунтованості сприяє формуванню певних поглядів. У журналістиці особлива увага приділяється новинному дискурсу, де відбувається не лише передача інформації, а часто обмін між автором і читачем, наприклад, у телеграм-каналах, втілюючи різні цінності та думки. Рекламний дискурс, у свою чергу, ставить перед собою завдання привернути увагу споживача та сформувати позитивний імідж товару. Це вимагає ретельної розробки тексту та використання психологічних стратегій. Сучасні дослідження мови спрямовані на розуміння соціокультурного контексту

комунікації, що дозволяє застосовувати новітні підходи до аналізу текстів та вивчення функцій мови.

Під поняттям «воєнний дискурс» маємо на увазі тип мовного спілкування, що відображає соціально-політичне та культурне життя, психологічні та історичні процеси під час війни. Використовується у воєнній літературі, воєнній публіцистиці та в матеріалах воєнно-політичного характеру. За визначенням Ю. Дубрової, воєнний дискурс – це сукупність мовних творів, створених в межах військової сфери спілкування, які дотримуються певних правил, традицій та досвіду, і відображаються у виборі мовних засобів [Єлісеєва, 2019, с.138].

Однак воєнний дискурс спрямований не лише на відображення життя війська, але й на події війни та щоденні реалії, предмети та явища, які описуються за допомогою стилістичних засобів, неологізмів, мовної гри та евфемізмів, щоб уникнути негативних асоціацій та пом'якшити описи, пов'язані з трагічними наслідками війни.

Притаманна воєнному дискурсу полемічність свідчить про близькість його до політичного дискурсу. Полемічність політичного дискурсу спрямована на навіювання негативного ставлення до політичних супротивників, на нав'язування (як найприродніших і найбезперечніших) інших цінностей і оцінок. Ось чому терміни, оцінювані позитивно прихильниками одних поглядів, сприймаються негативно, часом навіть як пряма образа, іншими. Будь-який дискурс за своїм характером спрямований на навіювання, враховує систему поглядів потенційного інтерпретатора з метою модифікувати наміри, думки та мотиви дій аудиторії. Як свого часу зазначав А. Шопенгауер, мистецтво переконання полягає в умілому використанні понять людини, що ледь помітно стикаються. Саме завдяки цьому і відбуваються несподівані переходи від одних переконань до інших, іноді всупереч очікуванням самого мовця.

Політичний дискурс, щоб бути ефективним, має будуватися згідно з певними вимогами військових дій. Він охоплює різні аспекти воєнного життя, такі як стратегічні плани, військові операції, політичні дебати щодо воєнної діяльності, морально-етичні питання та багато іншого. Воєнний дискурс може

включати в себе офіційні заяви військових чиновників, політичних лідерів, коментарі експертів та журналістів, а також дискусії у соціальних мережах та ЗМІ. Цей тип дискурсу відіграє важливу роль у формуванні громадської думки щодо військових дій, впливає на сприйняття війни та її наслідків, а також має значний вплив на політичні процеси в країні та на міжнародному рівні. Воєнний дискурс досліджується як мовна практика, яка відображає складні соціальні, політичні та етичні аспекти військового конфлікту.

2.2 Проблематика визначення понять «військовий» та «воєнний» дискурс

Через російсько-українську війну відбувається невпинна мілітаризація суспільства, армія нині є одним із найважливіших інститутів держави. Ідея військового мовлення та військового дискурсу є невід'ємною частиною поняття армії, оскільки розуміння цих понять є основою для лінгвістичного забезпечення діяльності цього головного силового відомства. Наприклад, дослідження таких документів, як «Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року», «Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2025 року», п'ять документів «Білої книги» за 2005-2009 роки показують, що немає чіткої різниці між поняттями «військовий» та «воєнний». У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є висвітлення особливостей концептів війська та пов'язаного з ними військового дискурсу, а також узгодження єдиної загальної термінології між військовою та науковою спільнотами.

В українській мові вживають обидва поняття: «військовий» і «воєнний», для визначення ступеня релевантності обох термінів варто окремо розглянути ці дефініції, а також визначити сфери їх використання та встановити межі подібності. Останнім часом серед науковців розгорнулася дискусія про те, як використовувати терміни «воєнний» та «військовий» і які є межі їх значень.

Це питання порушувала низка вчених, зокрема О. Лисенко у своїй статті зробив висновки: «Дотримуючись законів формальної логіки, можна

стверджувати, що війна без війська неможлива, військові ж питання поза станом війни є щоденною практикою. Отже, термін «військовий» слід вважати родовим щодо терміну «воєнний», який входить до нього досить істотним сегментом»[Лисенко, 2003, с.119]. Протилежну думку висловлюють О. Гуржій та Р. Пилявець. На думку вчених, зміст слова «воєнний» значно ширший за зміст слова «військовий», а тому прикметник «воєнний» повинен мати більш широку сферу використання, ніж «військовий».

З одного боку, дискусія довкола означень «воєнний» та «військовий» позбавлена наукового сенсу, але при більш ґрунтовному дослідженні стає очевидним, що проблема існує і має певний гносеологічний сенс. Проте слід відразу зазначити, що існує етномовна залежність: у російській та англійській мовах не існує такої проблеми, оскільки тут є лише одне поняття: «военный», «military», тоді як в іспанській є означення «bélico» і «militar», у німецькій «militärisch» і «kriegs», межа між якими проходить у подібній до української мови смисловій площині. «Militar» – те, що стосується війська (військовий), «bélico» – те, що стосується війни (воєнний).

Прикметник «військовий» стосується війська (прийнятний, встановлений в армії): *військовий обов'язок, військова практика, військова освіта, військове майно, військове формування, військова техніка, військово-морські сили, військові частини, військова служба* [Біла книга 2006]. Термін «військовий» також може стосуватися військовослужбовця або характерний для нього. Наприклад, *військовий обов'язок, військовий радник, військова присяга, військовий оркестр*. Прикметник може субстантивуватися і бути синонімом іменника «військовослужбовець»: «У Києві родини **військових**, які зараз на фронті, вийшли на мітинг з вимогою демобілізувати їхніх рідних».

Термін «воєнний» відноситься до усього, що пов'язано з війною. Існують такі словосполучення як *воєнна реформа, воєнна організація держави, воєнна доктрина, воєнно-політичні рішення, воєнно-стратегічні рішення, воєнно-політична орієнтація держави, воєнне мистецтво, "воєнно-політичне керівництво, стратегія воєнної безпеки, воєностратегічна обстановка,*

воєнний стан. Згідно з фаховою термінологією, дискурси стосуються конкретних галузей або видів діяльності. Наприклад, військовий дискурс включає такі поняття:

- Військо: збройні сили держави, армія або частина збройних сил, озброєний загін.
- Військова справа – складний термін, що вживається в двох аспектах: у широкому сенсі він охоплює всі військово-теоретичні та практичні питання, такі як військове будівництво в мирний і воєнний час, навчання та операції збройних сил, а також підготовка народу країни до війни. У вузькому розумінні – сукупність знань, необхідних військовослужбовцям і військовозобов'язаним для успішного виконання військових обов'язків.
- Військовослужбовець: особа, яка проходить військову службу у збройних силах.
- Військова адміністрація: а) система військово-адміністративних органів держави, державний апарат військового управління; б) військове управління територією, яка зайнята в ході воєнних дій.
- «Військова частина – організаційно самостійна бойова (управлінська, забезпечуюча) і адміністративно-господарська одиниця у ЗС України, що створюється відповідними спільними наказами або директивами Міністра оборони України та Головнокомандувача ЗС України в установленому порядку та утримується на окремому штаті (штатному розписі)» [Про затвердження Інструкції з організації передачі ракет, боєприпасів і вибухових речовин на утилізацію та реалізації отриманих продуктів їх утилізації 2022, с.10]
- «Військовий стандарт – стандарт, прийнятий органом військової стандартизації, що встановлює для загального і неодноразового використання правила та настанови щодо діяльності у сфері оборони і спрямований на досягнення оптимального ступеня упорядкування у

зазначеній сфері» [Словник військових термінів та скорочень (абревіатур) 2016, с.10]

Розглянемо пояснення кількох термінів у контексті воєнного дискурсу:

«Воєнний стан – це особливий стан у країні або в окремих її частинах, що звичайно запроваджується рішенням найвищого органу державної влади за виняткових обставин (війна, стихійне лихо та ін.). Під час дії В.с. всі функції органів державної влади з питань оборони». [Словник соціологічних та політичних термінів 1993, с.18].

«Воєнно-політична обстановка – стан воєнно-політичних відносин між сторонами з наявних питань на певний момент (період) часу» [Словник військових термінів та скорочень (абревіатур) 2016].

«Воєнний уряд – орган державної влади, який відповідає за керівництво державою під час воєнного конфлікту. Він призначений для координації військових та цивільних дій та прийняття екстрених рішень для забезпечення безпеки та стабільності». [Словник військових термінів та скорочень (абревіатур) 2016]

«Воєнна економіка – система галузей народного господарства, яка виробляє для армії матеріальні умови ведення війни і все необхідне для життєзабезпечення особового складу її» [Словник соціологічних та політичних термінів 1993, с.17].

«Воєнна педагогіка – це специфічна галузь педагогічної науки, спрямована на формування високопрофесійних фахівців (і не лише військовослужбовців), спроможних ефективно нанести шкоду окремому або груповому об'єкту впливу насильницькими або ненасильницькими діями, шляхом застосування «жорсткої» або «м'якої» сили, летальної або нелегальної зброї» [Еволюція воєнного мистецтва 2017].

На нашу думку, термін «воєнний дискурс» охоплює ширший спектр комунікативних подій (і війни, і військо). У нашому дослідженні воєнний дискурс ми розуміємо як результат політичних, соціокультурних, психологічних та історичних процесів, який матеріалізується у формі воєнно-художньої

літератури, публіцистики, військово-політичного матеріалу, створеного групою суб'єктів або окремими суб'єктами. Попри воєнну тематику ці матеріали в цілому мають риси, що характерні для всіх суспільно-політичних, публіцистичних та художніх текстів. Вони можуть естетично перетворювати реальність через призму внутрішнього стану та майстерності автора, створюючи художньо завершене ціле, адже воєнний дискурс націлений не лише на відображення життя війська, а й на відображення повсякденних реалій, предметів та явищ під час воєнних подій. Такі тексти можуть містити подієву, соціальну, психологічну, образну та поетичну інформацію, яка сприймається читачем з урахуванням його системи цінностей. До воєнних матеріалів також можна віднести науково-технічні тексти, пов'язані з життям та діяльністю збройних сил. Вони складають важливу частину воєнного дискурсу та допомагають розуміти та аналізувати аспекти військової справи з наукової точки зору. Воєнний дискурс відображається у мовленні емоційного типу, де автор виражає суб'єктивно-емоційне ставлення до подій, явищ та образів. Емоційна складова має пріоритет перед раціональною, що сприяє використанню опозицій «друг - ворог», «свій – чужий», «ми – вони», які відображають бінарну структуру світу. У військовій документації, наказах та розпорядженнях спостерігається структурованість та чіткість, що відображає комунікацію учасників військового дискурсу. Використання вузькопрофесійної лексики, що належить до опису фрагментів військової дійсності, є характерною рисою воєнного дискурсу. Комунікативні інтенції військових реалізуються у різних форматах спілкування формального і неформального регістру.

До військового дискурсу відносяться військово-технічні та військово-наукові матеріали та акти військового управління, що відрізняються насиченістю спеціальної лексики та використанням військової і науково-технічної термінології. Специфіка діяльності військових відображається у стислості, лаконічності, ясності та точності комунікації, що підкреслює переконливість кожного слова.

Отже, військовий дискурс розуміємо як мовленнєве утворення (усне або письмове), що стосується воєнного конфлікту, використовує як вербальні, так і невербальні засоби виразності. Актуалізується у відповідних ситуаціях з власним прагматичним потенціалом. Однією з важливих особливостей сучасного воєнного дискурсу є його широке використання у ЗМІ. Військовий дискурс через мас-медійну сферу бере участь у формуванні, вираженні, поширенні та закріпленні в масовій свідомості певних думок, суджень, оцінок, стереотипів і забобонів щодо соціальних, політичних, етнічних та інших груп. Відмінність воєнного дискурсу від військового полягає у тому, що військова комунікативна подія стає частиною самого процесу ведення війни, де військовий конфлікт виступає формою, у якій відбувається воєнна комунікація. Це не просто гра слів, яка не впливає на сутність. Ми вважаємо, що військова та воєнна сфери мають право на власні дискурси, і хоча вони часом взаємодіють і доповнюють один одного, вони залишаються самостійними галузями комунікації.

2.3 Інтра- та екстралінгвальні чинники появи мовних інновацій

У періоди воєнних конфліктів спостерігається значний вплив позамовних чинників на мовні зміни у воєнному дискурсі. Ці зміни відображаються в семантиці слів і використанні мовних засобів. Одним із методів творення нових лексем у мові є зовнішні запозичення. Так, Л. Архипенко ділить основні причини появи запозичень на дві групи:

1. Лінгвальні, до яких відносить такі фактори, як: – відсутність слова для називання нового предмета, явища, поняття тощо; – потреба у певному слові, у називанні для усунення непорозуміння між партнерами; – необхідність у розмежуванні змістовно близьких, але все ж різних понять; – тенденція до заміни словосполучень і описових зворотів однослівними найменуваннями; – необхідність спеціалізації понять у тій чи іншій сфері; – потреба у позначенні комунікативно актуального поняття: якщо поняття торкається життєво важливих інтересів людей, то і слово, що його позначає, стає загальноживаним;

– тенденція до закріплення запозичень, які можна об'єднати у певний лексичний ряд, базуючись на їх загальному значенні й повторюваності будь-якого структурного елемента; наявність у мові-рецепторі усталених термінологічних систем, які обслуговують ту чи іншу галузь; потреба в нових номінаціях як данина моді, престижності, підвищенню власного авторитету в очах оточення.

2. Екстралінгвальні: економічні; суспільно-політичні; культурні та культурнопобутові; наукові; соціально-психологічні.

П. Селігей пропонує виділяти лише 5 ключових факторів, вчений вважає, що першочерговим джерелом мовних інновацій є іншомовна термінологія, яка широко використовується серед міжнародних фахівців і проникає в українську терміносистему. По-друге, тенденція до лаконізму та однослівності, коли мовці віддають перевагу одному запозиченому терміну замість складних виразів. По-третє, запозичення часто мають більш конкретне значення та додають нові смислові відтінки, що важко передати із власними словами як от запозичення з англійської «blackout» (блекаут), що в українському мовленні вживають для позначення порушення звичайного режиму енергетичної системи, що пов'язане з пошкодженням обладнання чи перервою у електропостачанні споживачів, попри наявність лексеми «знеструмлення», мовці надають перевагу «блекауту», як більш глобальне, бо знеструмлення асоціюється із локалізованим та плановим явищем. Також впливати на використання запозичених слів можуть етичні чи естетичні міркування, захоплення певних соціальних шарів культурою інших народів може сприяти активному використанню іншомовних слів. Яскравим прикладом є слово «Chornobaivka»[Селігей, 2007], що з'явилося в словнику сленгових виразів Urban Dictionary 20 березня 2022 року, яке вживається як альтернатива виразу «spawn kill» (вбитися об стіну) . Тобто вислів «russians went to sleep in Chornobaivka... again» (дослівно — «росіяни пішли спати в Чорнобаївку... знову»), насправді варто тлумачити як «пішли на самогубство», не обов'язково під Чорнобаївкою. У англomовному середовищі з'явилося нове дієслово «chornobaites» (чорнобаїти), це зневажливий термін, який використовують для опису дій людей, які постійно повторюють одну й ту ж

помилку та вкотре отримують негативний результат. Згодом, «чорнобаїти» закріпилося і в українському мовленні, як аналог фразеологізму «наступати на ті самі граблі».

Д. Мазурик розрізняє зовнішні та внутрішні фактори поповнення лексичного складу. Серед зовнішніх факторів відзначає: розвиток політичного устрою; економічні умови життя; прогрес науки і техніки; культурні потреби особистості; розширення геополітичного впливу окремих націй та держав; загальнопланетарна інтеграція та уніфікація інформаційного простору. Д. Мазурик підкреслює, що зміни в політичному устрої України та її міжнародна активність як незалежної держави – це основні чинники, які сприяють оновленню лексичного складу української мови. Проте, на думку вченої, основними причинами є внутрішні – потреба у найменуванні нового поняття та бажання надати нову (більш виразну або коротку) назву тій реальності зовнішнього світу, яка вже має свою назву. Н. Гудима серед позамовних чинників виділяє: розвиток соціально-економічних зв'язків; політичні контакти між державами; вплив стилю життя інших країн; мода на іншомовні слова; естетичні та етичні переконання мовців; досягнення чужомовних країн в окремих сферах суспільної та громадської діяльності; передача культурних цінностей; багатомовність; зрушення комунікативно-прагматичного характеру; престиж романо-германських мов; вживання слів іншомовного походження та демонстрація освіченості або неординарності. Серед мовних чинників науковиця традиційно виділяє: необхідність номінації нових предметів, явищ, процесів, понять, що з'являються в лексичному складі сучасної української мови; відсутність у рідній мові еквівалентного слова для нового предмета, явища чи поняття; бажання мовців до мовної економії; потребу поповнити експресивні засоби виразності; уточнення та деталізація поняття, яке в українській мові може передаватися не одним словом, а декількома або словосполученням, тобто тенденція до використання одного запозиченого слова замість звороту в українській мові; поділ сфери лексико-семантичного впливу.

Отже, зміни в суспільно-політичній, економічній та науково-технічній сферах породжують нові реалії та необхідність їх номінації. Ці зміни, незалежно від свого характеру, впливають на мову, яка постійно адаптується до нових умов. Нові концепції, технології, соціальні явища вимагають введення нових слів або використання запозичень з інших мов, адже мова відображає не лише стан суспільства, а й його потреби, виклики та досягнення.

Висновки до Розділу 2

Отже, дискурс – це складне комунікативне явище, що включає в себе не лише текст (як усний, так і письмовий), а й екстралінгвальні фактори, такі як цілі адресата, думки, установки та знання про світ, які необхідні для розуміння тексту.

Розрізняємо «військовий» та «воєнний» дискурси. На наш погляд, термін «воєнний дискурс» охоплює ширший контекст комунікації, включаючи не лише війну, а й військову сферу взагалі. У рамках нашого дослідження ми розуміємо воєнний дискурс як результат впливу політичних, соціокультурних, психологічних та історичних факторів, який виявляється у воєнно-художній літературі, публіцистиці та військово-політичних матеріалах, створених групою суб'єктів або окремими особами. Попри воєнну тематику, ці матеріали мають загальні риси з усіма суспільно-політичними, публіцистичними та художніми текстами. Воєнний дискурс відображається у мовленні емоційного типу, де автор виражає суб'єктивно-емоційне ставлення до подій, явищ та образів. На поповнення словникового складу воєнного дискурсу впливають інтра- та екстралінгвальні фактори: виникнення нових понять та потреба в їх номінації, тенденція до заміни словосполучень і описових зворотів однослівними найменуваннями; потреба у позначенні комунікативно актуального поняття; політичні та суспільні зміни.

III. Дискурсивний аналіз мовних інновацій українсько-російської війни

3.1 Зміни та трансформації лексико-семантичного складу української мови в період повномасштабного вторгнення

Війна – це не лише політичний конфлікт, але й складна суспільно-психологічна реальність, у процесі якої відбувається значна трансформація когнітивних процесів та мовних практик. Воєнні події активізують механізми усвідомлення, впливаючи на спосіб сприйняття та обробки інформації. Російсько-українська війна, починаючи з лютого 2014 року, коли російська федерація розпочала збройну агресію проти України, а особливо після повномасштабного вторгнення військ рф в Україну з 24 лютого 2022 року, стала головною темою життя українського суспільства. Це є беззаперечним рушієм змін як у лексико-граматичному аспекті української мови, так і в її суспільному статусі. Нові реалії спонукають до появи або активізації використання відповідних мовних одиниць, а також до відсторонення від застарілих або неактуальних виразів. Зокрема, поняття військової сфери виходять за межі свого спеціального слововжитку і стають джерелом номінації. Ці процеси почали відбуватися ще у 2014 році, зокрема О. Тараненко зазначає, що спершу поширилися номінації загального плану: агресія росії проти України, війна на Сході, держава-терорист, гібридна війна тощо. Спершу збройне протистояння на Донбасі називали «Антитерористичною операцією – АТО» (з квітня 2014 по квітень 2018 року), а потім була замінена на «Операцію об'єднаних сил – ООС».

Тоді ж у загальному мововжитку почали активізуватися такі лексеми, як блокпост, фронт, найменування зброї, військової техніки та екіпірування, також з'явилися нові терміни, наприклад, дрон, **шахед** (для позначення безпілотних літальних апаратів, англ. Shahed) або ж «мопед», «летюча балалайка», через характерний звук: *«Літаючі смертоносні мопеди. Звідки взялися іранські безпілотники «Шахеда» та «Мохаджери», як вони працюють та чим з ними*

боротися» [Українська Правда, 06.10.2022], *стінгер* (переносний зенітно-ракетний комплекс), *тепловізор*. До активного вжитку ввійшли військові професіоналізми, такі як **артá** (артилерія): *«Наша арта разом з іншими підрозділами робить усе, аби якнайшвидше повернути землі, які захопила росія»*[Укрінформ, 09.01.2023], **сушка** (авіаційні винищувачі Су-27, Су-30, Су-57): *«Льотчик-винищувач Карауа порівняв російські «сушки» зі своїм МіГ-29»* [АрміяInform, 14.04.2023], **нуль** (перша лінія розмежування): *«Верховна Рада ухвалила постанову щодо доплати 70 тисяч гривень військовим «на нулі»»*[Радіо Свобода, 11.04.2024]; *«двохсотий», «трьохсотий»* (для позначення загиблого чи пораненого бійця): *«Не панікував і на лікарняному ліжку. Рідні, з його слів, у цей час думали, що він двохсотий. Але вижив, повернувся додому»*[Суспільне Черкаси, 31.06.2023], **піксель** (військова камуфляжна форма): *« Від катастрофи націю відділяє смуга людей у пікселі»* [Уніан, 28.12.2023].

На тлі ненависті до агресора з'являються іронічно-злорадні дієслова та метафори для позначення фізичного знищення окупантів:

Пов'язані з військовою технікою: **джавелінити, байрактарити, стінгерити, енлоїти, відхаймарсити**: *«Якби мою державою керував Нетаньяху або Ердоган, у відповідь на таке ми б їм відхаймарсили порт у Балтійському морі, і я тоді вважав би, що відбувся чесний і рівний обмін аргументами»*[Інтерв'ю з України, 27.02.2024].

Послати або піти за російським кораблем – знищити ворога, його техніку, зазнати поразки від українських військ: *«Зеленський побажав морякам відправити флот ворога услід за російським кораблем»*[Укрінформ, 03.07.2022]. Цей вислів виник на основі відомої відповіді українських захисників острова Зміїний у Чорному морі на вимогу російського корабля здатися. Згодом набув широкого поширення, як символ протистояння проти всього російського: *«Пам'ятник Пушкіну пішов услід за російським кораблем»* [Texty.org.ua, 12.10.2022].

Похідні від прізвища радянського співака, прихильника загарбницької політики та путінського режиму, що неодноразово виступав на тимчасово

окупованій території України – Йосипа Кобзона: **відкобзонити, купити квитки на концерт Кобзона, закобзонити, відправити на концерт Кобзона**: «За добу ЗСУ відправили на “концерт Кобзона” ще 1320 росіян і спалили чимало техніки» [Новинарня, 29.04.2024]. Вперше українці використали цю метафору у межах 31 серпня 2018 року, коли у Донецьку підірвали ватажка так званої ДНР Олександр Захарченко. Вислів виник не випадково, адже 31 серпня відбувалися поминки співака. Таким чином, українці висловили іронічну ідею, що Захарченко так сильно скучив за Кобзоном, що поспішив до нього на концерт. Бойовиків російської армії, що приречені на швидку загибель в Україні, іронічно називаються «соняхами» та «добривом», така номінація стала поширеною після того, як у місті Генічеськ Херсонської області жінка запропонувала солдатам російської армії вкласти соняшникове насіння в кишеню, аби після їхньої смерті проросли соняшники.

Мовознавиця Світлана Гриценко серед новотворів російсько-української війни 2022 року виділяє групу слів, мотиватором творення яких слугували прізвиська політичних діячів чи публічних фігур:

Макронити – використовують у випадку, коли людина вдає, що стурбована, але не намагається покращити ситуацію. Термін виник через ставлення президента Франції Емманюеля Макрона щодо російського вторгнення в Україну, який часто телефонував путіну, висловлював занепокоєння ситуацією в Україні, але не приймав рішень задля вирішення проблеми.

Шойгувати – описує ситуацію, коли людина намагається створити враження, що все під контролем, хоча насправді це не так. Інновація виникла на підґрунті поведінки міністра оборони рф Сергія Шойгу на початку повномасштабного вторгнення. Проте з часом лексема отримала ширше значення і почала вживатися для опису ситуацій, коли людина зникає безвісти, а інші вдають, що нічого не сталося. Таке тлумачення з'явилося після того, як міністр оборони висловив переконання, що в Україні немає російських

військових, а тому говорити про їхню загибель або зникнення на її території не має підстав.

Кадирити – описує ситуацію, коли людина вдає з себе когось, ким вона не є насправді. Цей термін походить від прізвища російського чеченського державного діяча Рамзана Кадірова та манери поведінки його «елітних» військ на території України.

Кімити – описує людину, яка зберігає оптимізм у найскрутніші часи. Інновація походить від прізвища голови Миколаївської ОВА Віталія Кіма, що на початку війни підбадьорював населення мемами та відео, налаштовував на переможний настрій.

Байденотерапія – аргументоване переконання та схилення на свій бік. Цей новотвір з'явився внаслідок стилю управління президента США Джозефа Робінета Байдена-молодшого, відомого як Джо Байден. Після набуття посади він швидко підписав 17 указів, скасувавши понад 100 рішень попереднього президента, Дональда Трампа. Такий стиль управління надав поштовх для виникнення поняття "байденотерапія".

Притулити – синонім до слова донатити, тобто жертвувати гроші на армію. Новотвір походить від прізвища засновник благодійного фонду, волонтера та телеведучого Сергія Притули, що зібрав мільярди гривень на підтримку української армії.

Путінферштеєр – описує людину, яка розуміє і підтримує політику Володимира Путіна. Цей новотвір виник на основі прізвища Путіна і слова "Versteher" (той, хто розуміє) набуває популярності в іноземних ЗМІ [Гриценко С. 2022, с.11].

У розмовному мовленні спостерігаємо появу новотворів з топонімним формантом, що відображають прагнення мовців закріпити переможні чи героїчні події, що відбулися біля певних населених пунктів: відукраїнити, відірпінити (від назви міста Ірпінь), перегостомелити (від назви міста Гостомель); начорнобаїти (від назви села Чорнобаївка), а також чорнобаїти (знову наступати на ті граблі) [Гриценко С. 2022].

Виділяємо окрему групу лексичних інновації для негативної номінації росіян:

Орки – принизливий етнофолізм, який часто використовують українці для позначення російських солдатів та цивільного населення росії, що підтримують російську владу та виправдовують війну в Україні. Класичними орками досі вважаються орки Джона Толкіна, автора книги «Володар перснів» – викривлені ельфи, яких головний лиходій перетворив на темних істот, втілення всього зла у книжковому всесвіті.

Рашисти або ватники – номінація прихильників рашизму. Український політолог Б. Дем'яненко подає таке тлумачення: «Рашизм – це неофіційна назва квазіідеології й соціальної практики владного режиму Російської Федерації початку ХХІ ст., яка виглядає еклектичною сумішшю імперського неокolonіалізму, великодержавного шовінізму, ностальгії за радянським минулим, релігійного традиціоналізму, і виступає механізмом ідентифікації всередині системи (розпізнавання «свій – чужий»), ангажування (залучення «своїх») і легітимізації умовних порушників, до яких усілякі прибічники свобод (що якраз абсолютно не вписується в стилістику спецслужб) пред'являють претензії» [Дем'яненко, 2018, с.38]. Під час повномасштабного нападу на Україну в лютому 2022 року російські окупанти використовували латинську літеру Z як один із символів рашизму. На знімках і відео російської військової техніки, які з'явилися в соціальних мережах у перші дні військової інтервенції, були помітні літери Z і V, нанесені білим кольором. Літера Z, що траплялася найчастіше, стала символом прихильників росії та її загалбницької політики у війну з Україною. Як наслідок виникли новотвори для позначення прихильників путінського режиму: **z-патріот, зетник, z-окупанти**.

Узагальнено-зневажливою назвою військовослужбовців російської армії, які вторглися на територію України, стала особове ім'я Ванька (ванька): «Ат тагда і заживьом!» — протяжно «акаючи» говорив **ванька**, пускаючи дим від «Біломору»» [АрміяInform, 18.04.2023]. Після оголошення у рф часткової мобілізації з'явився каламбурний новотвір **чмобік**: «Але так само, як на болотах

охоче вірять, що треба вбивати українців – багато українців охоче вірять, що **чмобіки** їх не вб'ють. Вірять у швидку Перемогу, у слабку російську армію, у диво» [Українська Правда, 07.01.2024]. Також активізувалися новотвори, які активно використовувалися з 2014 року: **кацапи, казапури, кацапня, колоради, русня, московити**. Окрім зневажливого ставлення до прихильників імперського режиму, зросла кількість синонімічних власних назв щодо росії з конотаціями негативного плану: **Московія, РФія, Ерефія, Рашка, Мордор, Зомбіленд, Кацапія**, а також новотвори із компонентом – *стан*: **Кацапстан, Оркостан, Рашкостан**.

З'явилися новотвори для номінації людей, що ухиляються від захисту Батьківщини, аби підривають бойовий дух українців. Наприклад, лексему «**батальйон**» (із топонімами «Відень» чи «Монако») почали використовувати в іронічному контексті, для опису заможних людей, що уникають служби в армії та відпочивають на престижних курортах: «Досудове розслідування у кримінальному провадженні про «**батальйону Монако**» наразі триває» [Укрінформ, 06.09. 2022]. У сучасному інтернет-просторі ширяться меми-пародії на стереотипний образ «українки», що повчають співгромадян з-за кордону та критикують всіх, хто не вступив до лав ЗСУ. Для номінації цього збірного образу з'явилася інновація «Оля UA», рідше «Оленка UA», «Оксана UA». Глузливий образ був створений на основі висловлювань реальної особи з відповідним псевдонімом та прапорами Польщі та України, що писала обурливі та однотипні коментарі під дописи співвітчизників.

Внаслідок повномасштабного вторгнення та постійних обстрілів України, деякі загальноживані слова набули нових значень: **град** – російська реактивна система залпового вогню, **приліт** – влучання ворожої ракети чи снаряда у щонебудь: «У Кривому Розі – **приліт** в інфраструктурний об'єкт: 3 поранених»[Українська правда, 19.04.2024]. **Мітки** – це позначки на об'єктах інфраструктури, які можуть бути сигналом для ворожої авіації. **Тривога** – сигнал про необхідність пройти в укриття, **чисте небо** – відбій повітряної тривоги. Деякі новотвори можуть слугувати прикладами спонтанної

міфо- та мемотворчості українського суспільства, що виконують аутотерапевтичну функцію. Наприклад, вибухи на території рф почали глузливо називати «**бавовною**». На весні 2022 року, у місті Белгород (росія), поруч з українським кордоном, місцеві мешканці стали свідками численних гучних вибухів, ймовірно, на військових об'єктах, що знаходилися у неподалік від них. Аби заспокоїти населення, російські пропагандисти почали використовувати слово «хлопók» (ляск) замість «вибух» (рос. взрыв). У російського слова «хлопók» є омограф — «хлопок», який українською означає «бавовна». Згодом термін «бавовна» набув алегоричного значення, позначаючи ракетний (бомбовий, артилерійський, дронний тощо) удар українських захисників у відповідь на агресію ворога. Використання гілочок бавовника у букетах та квіткових композиціях стало символом успіхів українських військових.

Бандерівський смузі – це назва саморобної горючої суміші, яка раніше відома як «коктейль Молотова». **«Біологічна зброя»** або **«біологіческое оружие»** - іронічна назва, яка перекручує елемент російського бойового нарративу, що використовується для виправдання російського вторгнення в Україну. Глузування над вигаданим повідомлення, що транслюють російські ЗМІ про наявність в Україні виробництва біологічної зброї. Також використовується у воєнному народному фольклорі як назва вигаданих фантастичних тварин і як позначення для голубів, гусей, що начебто допомагають у боротьбі з ворогами. Серед невід'ємних нарративів російської проганди є терміни «денацифікація» та «демілітаризація».

«Демілітаризація» — поняття, яке використовує російська влада, спрямоване для виправдання вторгнення в Україну, з метою захисту від нібито здійснюваної мілітаризації України країнами НАТО. «Денацифікація» — ще один прийом легітимізації військового вторгнення в Україну. Російська пропаганда створила образ фантомних нацистів, що знущаються з людей, а отже росіяни мають «рятувати» російськомовне населення України. Згодом українці взяли на озброєння ці терміни, у певному контексті «демілітаризація» стала синонімом знищення російської армії, навіть утворилися новотвори із *де-*, *- ація*

для позначення процесів, спрямованих на знищення слідів російської спадщини та спрямованих на відновлення ознак національної ідентичності українців: **дерусифікація, демосковізація, депутатізація** тощо. *«Демілітаризація рф іде повним ходом, депутатізація поки що відстає»* [Укрінформ, 30.03.2022].

Отже, із початком повномасштабного вторгнення змінилися не лише політичні погляди, настрої, ставлення до країни агресора, а й мовна свідомість українців. Мова реагує на політичні події появою значної кількості лексичних інновацій, які відображають широкий спектр емоцій українського народу щодо агресора, його політичних союзників у Європі та світі, а також ставлення українців до бездіяльності більшості росіян. Мотиватором творення нових слів стали антропоніми, топоніми, назви героїв літературних творів та запозичення. Окрім поповнення словниково складу, спостерігаємо актуалізацію слів, появу вторинної семантику та «мілітаризацію» мовлення українців.

3.2 Термінологічні новотвори воєнного дискурсу

Початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року визначив новий етап у російсько-українських відносинах. У зв'язку з цим виникає потреба у номінації цього конфлікту, як наслідок з'являються термінологічні новотвори. Згідно з визначенням О. Косовича: «Термінологічні неологізми – це нові слова або словосполучення, які позначають нове науково-технічне поняття. З точки зору форми, це можуть бути вже існуючі в лексичній системі мови слова, які вживаються в новому значенні, або лексикографічні одиниці (ЛО), які мають не тільки нове значення, але й нову форму або тільки нове значення, створені за словотвірними моделями даної мови або запозичені з інших мов і усвідомлюються спеціалістами протягом певного періоду часу в якості нових позначень» [Косович, 2013, с.94].

М. Л. Осадчук розрізняє три типи термінологічних неологізмів:

- неологізми, що поєднують нове поняття з новою формою, які є актив нової номінації чи первинного запозичення;

- термінологічні новотвори, тобто терміни, утворені з відомих слів і афіксів з новими комбінаціями за словотвірними правилами;
- термінологічні неосемантизми, що ввійшли до терміносистеми з іншої терміносистеми з новим значенням, а також термінологізовані лексичні одиниці загальнолітературної мови.

За нашими спостереженнями, у період повномасштабного вторгнення українська терміносистема збагатилася саме термінологічними новотворами. В українськомовному воєнному дискурсі змістове ядро концепту «війна» можемо спостерігати в конструкціях «означуваний іменник + узгоджене / неузгоджене означення»: **повномасштабна війна, повномасштабне вторгнення, вторгнення росії, російське вторгнення, російський напад на Україну, повномасштабне вторгнення** тощо. У «Словнику коректної термінології для висвітлення російсько-української війни», що створив Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки разом із Інститутом масової інформації, запропоновані терміни **«російське вторгнення», «російсько-українська війна»**, автори наголошують на тому, що це міждержавне протистояння, а в словосполученнях «українська війна», «війна в Україні», «українська криза» відсутня вказівка на агресора. Для позначення громадян України, що були змушені змінити своє місце проживання в межах території України, через окупацію Криму у 2014 році та окупацію певних районів Донецької та Луганської областей, а також через розгортання масштабних воєнних дій з кінця лютого 2022 року вже по всій території України, актуалізувався термін «внутрішньо переміщені особи» (ВПО). Вживання терміна «окремі райони Донецької і Луганської областей» (ОРДЛО) щодо тимчасово окупованих територій на сході України було пов'язано з Мінськими домовленостями. Із 2022 року вони вже нечинні, а російська окупація територіально вийшла за межі ОРДЛО, тому з'явилися нові формулювання: **«тимчасово окуповані території», «тимчасово окупована частина Донецької і Луганської областей»**. Нові реалії та загрози ракетних обстрілів залишили свій відбиток на терміносистемі страхової сфери. У страхових компаній, укладаючи договір страхування, почали

закладати в умови надання страхового захисту **«воєнні ризики»**. **«Воєнні ризики»** у страхуванні - це ризики, пов'язані з військовими конфліктами, які можуть призвести до збитків або пошкоджень майна, травм або загибелі людей, втрати чи пошкодження вантажу тощо. Ці ризики можуть включати в себе такі події, як військові операції, вторгнення, громадянські війни, повстання, терористичні акти, а також інші форми воєнного конфлікту або внутрішнього насильства. Умови страхування воєнних ризиків можуть різнитися залежно від страхової компанії і типу поліса, можуть бути розглянуті як окремий вид покриття або включені до загального пакету страхового захисту, такого як страхування війни, тероризму та громадських заворушень (PVI). **«Пасивні воєнні ризики»** – ушкодження та поранення, отримані застрахованою особою, яка на момент настання страхового випадку має статус цивільної особи і не є членом Збройних Сил України, Національної Гвардії, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби, поліції чи інших воєнізованих формувань, унаслідок безпосереднього або опосередкованого впливу зброї (за винятком зброї масового ураження) на території України, за умови, що особа не брала участі в бойових діях, що мають місце в зоні ведення бойових дій або на інших територіях України, за винятком тих, які знаходяться під тимчасовою окупацією або оточені, будуть враховуватися для страхового відшкодування [ARX]. Страхування від **«політичного насильства»** — охоплюють пошкодження, що виникли внаслідок різноманітних конфліктів, таких як війни, неоголошені війни, повстання, революції, державні перевороти, заколоти або військові перевороти, бунти, страйки, громадські заворушення, терористичні акти, диверсії та протиправні дії третіх осіб у період воєнних конфліктів. Результатом страхового випадку має бути пошкодження майна, тоді як втрата контролю або експропріація майна через окупацію або порушення логістичних маршрутів, не є підставою для страхової компенсації [BritMark 2022].

Отже, після початку повномасштабного вторгнення спостерігаємо зміни в термінологічній системі, які є відображенням еволюції конфлікту. Термінологічні новотвори свідчать про зміни в політичному, військовому та

соціальному контекстах. Війна сильно вплинула на соціальну та економічну сфери. Розуміння ризиків та методів їх зменшення є важливим для розвитку ефективної стратегії в непередбачуваних умовах, як наслідок — термінологічні новотвори у сфері страхування.

Висновки до Розділу 3

У період повномасштабного вторгнення подій спостерігаємо трансформацію лексико-семантичного складу української мови. Війна – це не лише політичний конфлікт, але й складна суспільно-психологічна реальність, яка впливає на спосіб сприйняття та обробки інформації. Російсько-українська війна, починаючи з лютого 2014 року, активізувала процеси зміни мовних практик.

Нові реалії спричинили зміни як у лексико-граматичному аспекті української мови, так і в її суспільному статусі. Терміни з військової сфери вийшли за межі спеціалізованого словникового складу і стали активно використовуваними в загальному мовленні. Такі лексеми як «блокпост» «фронт», найменування зброї та військової техніки стали невід’ємною частиною мовного середовища.

Мовні іновації відображають широкий спектр емоцій українського народу щодо агресора та його політичних союзників. Як наслідок, виникають новотвори з онімним та топонімним формантами. Лексичні іновації, які мають негативну конотацію, не лише відображають ставлення до росіян, але й підкреслюють важливість національної єдності та відданості ідеалам державності. Новий етап російсько-української війни змінив ситуації не лише на полі бою, а й в інформаційній сфері, зумовивши формулювання нових термін для номінації російської-української війни та нових воєнних реалій.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Оскільки в сучасному світі зростає рівень соціально-політичної нестабільності, виникають і загострюються військові, етнічні та інші конфлікти, особливо актуальним стає дослідження мовних інновацій. Адже мова як жива та постійно змінювана структура, реагує на різноманітні впливи суспільно-політичного, економічного та культурного характеру, як наслідок з'являються нові слова і фразеологізми, семантичні інновації, спостерігаємо актуалізацію лексичного складу та створення нових термінів. Для позначення змін на різних рівнях мови послуговуємося терміном «інновація». За типом мовної одиниці виділяємо лексичні, фразеологічні та семантичні інновації. Спостерігаємо, що в контексті українськомовного воєнного дискурсу найбільше змін відбувається саме на лексико-семантичному рівні мови.

«Воєнний дискурс» визначаємо як різновид політичного, що охоплює не лише військові дії, але й соціально-політичні, культурні та психологічні аспекти війни. «Військовий дискурс», на відміну від воєнного, стосується питань військової стратегії, тактики та оперативних дій. Це розмежування дозволяє глибше зрозуміти різноманітні аспекти комунікації в умовах збройного конфлікту та їх вплив на мовну практику. Зокрема, воєнний дискурс інтегрує багатогранні суспільні реакції та переживання, тоді як військовий дискурс обмежується суто технічними та професійними компонентами війни. Це розрізнення є ключовим для розуміння складної природи мови, яка відображає і формує реалії війни на різних рівнях комунікації.

У рамках воєнного дискурсу, який є складною системою комунікації, мовні інновації відображають широкий спектр емоцій, пов'язаних з воєнними подіями та їх наслідками. Військові конфлікти активізують процеси зміни мовних практик, що виявляються у створенні нових лексичних, семантичних, фразеологічних інновацій. Після повномасштабного вторгнення на тлі ненависті до агресора з'являються іронічно-злорадні дієслова та метафори для позначення

фізичного знищення окупантів, зневажливою номінації росіян, зрадників України.

Увесь зібраний матеріал був покласифікований за такими критеріями: новотвори для номінації росіян, росії та її знищення; новотвори для номінації людей, що ухиляються від військової служби; семантичні інновації (слова, що набули нових значень та відтінків під час війни); термінологічні новотвори.

Мотиватором творення нових слів стали антропоніми, топоніми, назви героїв літературних творів, зброї та запозичення. Терміни з військової сфери вийшли за межі спеціалізованого словникового складу і стали активно використовуваними в загальному мовленні.

Спостерігаємо зміни і в терміносистемі української мови, що відображають еволюцію конфлікту. Термінологічні новації свідчать про зміни в політичному, військовому та соціальному контекстах. Війна негативно вплинула на соціальну та економічну сфери.

Мовні інновації у воєнному дискурсі не лише відображають появу нових понять, реакції та ставлення українців до ситуації, але й формують нову мовну реальність, яка відображає сучасні виклики та тенденції у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова М. М. Зміст воєнних ризиків у страхуванні [Електронний ресурс] / М. М. Александрова – Режим доступу до ресурсу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/187.pdf>.
2. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові : етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Архипенко Л. М., 2005. – 20 с.
3. Балачук І. У Кривому Розі – приліт в інфраструктурний об'єкт: 3 поранених [Електронний ресурс] / І. Балачук. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/04/19/7451940/>.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф. С. Бацевич. – Київ: ВЦ «Академія», 2009. – 344 с.
5. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – Москва: Прогресс, 1974. – 446 с.
6. Біла книга-2005: оборонна політика України. – Київ: Заповіт, 2006. – 134 с. – (МО України).
7. Богомаз А. Росіяни знову атакували Київ, іранські дрони-мопеди "Shahed-136" призвели до потужних вибухів [Електронний ресурс] / Артем Богомаз. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://kyiv.znaj.ua/440558-rosiyani-znovu-atakuvali-kijiv-iranski-droni-mopedi-shahed-136-prizveli-do-potuzhnih-vibuhiv>.
8. Борис Д. П. Проблема неоднозначності поняття "неологізм" крізь призму лінгвофілософської теорії / Д. П. Борис // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – 2015. – № 3.– С. 54-61. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2015_3_10.
9. Бронезахист [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://arx.com.ua/webshop/docs/buklet_bronezahyst.pdf.

10. Верховна Рада ухвалила постанову щодо доплати 70 тисяч гривень військовим «на нулі» [Електронний ресурс]. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-doplata-70-tysyach/32901035.html>.
11. Вильгельм фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. / Общ. ред. Г.В. Ра-мишвили; Послесл. А.В. Гулыги и В.А. Звегинцева. – Москва: «Прогресс», 2000. – 400 с.
12. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – Київ: Вища школа, 1985. – 360 с.
13. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія: Навчальний посібник. / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. у-ту, 1998. – 189 с.
14. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року / С. Гриценко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2022. – №2. – С. 9–11.
15. Гуржій О. І. Проблемні питання сучасної української воєнної термінології / О. І. Гуржій, Р. І. Пилявець. // Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття. – 2004. – С. 6–8.
16. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. / Т. А. ван Дейк. – Москва: Прогресс, 1989. – 312 с.
17. Демілітаризація рф іде повним ходом, депутінізація поки що відстає - Кислиця [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3443460-demilitarizacia-rf-ide-povnim-hodom-deputinizacia-poki-so-vidstae-kislica.html>.
18. Дем'яненко Б. Л. "Рашизм" як квазіідеологія пострадянського імперського реваншу / Б. Л. Дем'яненко. // *Studia politologica Ucraino-Polona*. – 2018. – №8. – С. 35–40. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spur_2018_8_8.
19. Еволюція воєнного мистецтва : навч. посіб.: у 2 ч. Ч. 1 / [Д. В. Веденєєв, О. А. Гавриленко, С. О. Кубіцький та ін.]. – Київ: Нац. акад. СБУ, 2017. – 276 с.

20. Єлісеєва С. В. Концептуальна метафора у воєнному дискурсі та її переклад / С. В. Єлісеєва // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2019. – №38. – С. 138–140.
21. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 2005. – № 3–4, – С. 112–125.
22. За добу ЗСУ відправили на “концерт Кобзона” ще 1320 росіян і спалили чимало техніки [Електронний ресурс]. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://novynarnia.com/2024/04/29/za-dobu-zsu-vidpravyly-na-konzert-kobzona-shhe-1320-rosiyan-i-spalyly-chymalo-tehniky/>.
23. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 360 с.
24. Зеленський побажав морякам відправити флот ворога «услід за російським кораблем» [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3520796-zelenskij-pobazav-morakam-vidpraviti-flot-voroga-uslid-za-rosijskim-korablem.html>.
25. Карпіловська Є. А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: регулятори системної рівноваги / Є. А. Карпіловська // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 148–158.
26. Кислюк Л. Функціонування та словотвірний потенціал неозапозичень у сучасній українській мові / Л. Кислюк // Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія. – 2007. – Вип. 15–18. – С. 228–231.
27. Клименко Н. Ф. Літературна норма і неологізми / Н. Ф. Клименко. // Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. – 2012. – №137. – С. 53–58. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfn_2012_137_13.
28. Ковалик І. І. Вчення про словотвір / І. І. Ковалик. – Львів: Львівськ. у-ту, 1961. – 83 с.

29. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація: Монографія / Ж. В. Колоїз. – Київ: Акцент, 2007. – 310 с.
30. Косович О. В. Принципи та шляхи термінологічної неології / О. В. Косович // Філологічні трактати. – 2013. – №1. – С. 93–96. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2013_5_1_18.
31. Лепетюха А. Сполучникові поліпредикативні висловлення з компресією та кількісною рівнокомпонентністю як мовленнєві інновації із синтаксичною синонімією (на матеріалі французької художньої прози ХХ століття) / А. Лепетюха // Філологічні науки. – 2017. – Вип. 26. – С. 62-68. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fil_Nauk_2017_26_13.
32. Лисенко О. Є. До питання про зміст понять «війна», «воєнний», «військовий» / О. Є. Лисенко // Сторінки воєнної історії України. Зб. наук. статей. – 2003. – №7. – С. 116–119.
33. Лютчик-винищувач Карауа порівняв російські «сушки» зі своїм МіГ-29 [Електронний ресурс] // АрміяInform. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://armyinform.com.ua/2023/04/14/lotchyk-vynyshhuvach-karaya-porivnyav-rosijski-sushky-zi-svoyim-mig-29/>.
34. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.) / Д. Мазурик. – 2002. – С. 103.
35. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Мазурик Д. В. – Львів, 2002. – С. 21.
36. Мазурик Д. В. Нові джерела українського мовотворення / Д. В. Мазурик // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2016. – Вип. 63. – С. 317-320. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2016_63_37.
37. Нелюба А. М. Черезкрокове словотворення й інноваційні явища в українській мові (на зразках суфіксальних дериватів) / М. Нелюба. //

- Вісник Дніпропетровського університету. – 2009. – №15. – С. 201–209. –
Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2009_17_15\(1\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2009_17_15(1)_33).
38. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2014). Словник / А. Нелюба, Є. Редько. – Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. – 220 с.
39. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2015– 2016). Словник / А. Нелюба, Є. Редько. – Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. – 204 с.
40. Оліфіренко Л. В. Словник поетичної мови Василя Стуса. Рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори / Л. В. Оліфіренко. – Київ: Абрис, 2003. – 90 с.
41. Осадчук М. Л. Немецкие терминологические неологизмы в области радиоэлектроники : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук / Осадчук М. Л. – Київ, 1985. – С. 12.
42. Пашинська Л. М. Фразеологічні неологізми в сучасному українському масмедійному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Пашинська Л. М. – Київ, 2011. – 20 с.
43. Повернути кожне захоплене місто: як працює «арта» [Електронний ресурс] // Ukrinform. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3647669-povernuti-kozne-zahoplenemisto-ak-pracue-arta.html>.
44. Польські фермери живуть у “совку”, а Росія ними користується – політолог Якуб Корейба [Електронний ресурс]. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://rozmova.wordpress.com/2024/02/27/yakub-koreiba/>.
45. Про затвердження Інструкції з організації передачі ракет, боєприпасів і вибухових речовин на утилізацію та реалізації отриманих продуктів їх утилізації [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0951-22#Text>.

46. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 711 с.
47. Селігей П. Що нам робити із запозиченнями? / П. Селігей // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 3–17.
48. Сизонов Д. Ю. Фразеологічні інновації в літературній мові: до проблеми стилістичного аналізу / Д. Ю. Сизонов // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика? 2016. Вип. XXXIII, с. 87-96.
49. Словник військових термінів та скорочень (абревіатур). Воєнно-наукове управління Генерального штабу Збройних сил України, 2020. — 52 с.
50. Словник коректної термінології щодо "виборів" Путіна в Росії. Березень-2024 [Електронний ресурс]. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://imi.org.ua/advice/slovnnyk-korektnoyi-terminologiyi-shhodo-vyboriv-putina-v-rosiyi-berezen-2024-i59973>.
51. Словник соціологічних та політичних термінів / В. І. Астахова, В. І. Даниленко, А. І. Панов, К. В. Астахова. – Київ: Вища школа, 1993. – 141 с.
52. Словник термінології щодо подій в Україні [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://spravdi.gov.ua/slovnnyk-terminologiyi-shhodo-podij-v-ukrayini/>.
53. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича / Н. М. Сологуб. – Вінніпег, 1999. – 152 с.
54. Специфіка лексичних інновацій в газетному дискурсі англійської мови. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9–10 лютого 2013 року / Г. О. Довбня, О. В. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Ємельянова. // НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2013. – С. 38–39.
55. Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / О. А. Стишов. – Біла Церква: «Авторитет», 2019. – 198 с.

56. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації). / О. А. Стишов. – 2003. – С. 74–87.
57. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року. – К.: МО України, 2004. – 155 с.
58. Страхування воєнних ризиків в Україні [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://brit-mark.com/ua/articles/strahuvannya-voennih-rizikiv-v-ukrayini>.
59. Тараненко О. Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження). II / О. Тараненко. – 2023. – №4.
60. Термінологічний словник російсько-української війни / [В. Васютинський, П. Горностай, І. Губеладзе та ін.]. – Київ, 2022. – 20 с. – (Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології).
61. Ткач М. Перемога реальності [Електронний ресурс] / М. Ткач. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/01/7/7436241/>.
62. Ткач П. Б. Лексичні інновації в сучасному англomовному воєнно-політичному дискурсі та фактори, які впливають на їх створення. / П. Б. Ткач, Т. М. Ведь. // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – 2018. – №10. – С. 23–30.
63. У ДБР розповіли про слідство в справі «батальйону Монако» [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3565545-u-dbr-rozpovili-pro-slidstvo-v-spravi-bataljonu-monako.html>.
64. Українська мова : енциклопедія – Київ: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – 820 с. – (НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови).
65. Фото дня. Пам'ятник Пушкіну пішов услід за російським кораблем [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу:

<https://texty.org.ua/fragments/107962/foto-dnya-pamyatnyk-pushkinu-pishov-uslid-za-rosijskym-korablem/>.

66. Фуко М. Археология знания / М. Фуко., 1996. – 210 с.
67. Цигвинцева Ю. О. Неофразеологізми в контексті російсько-української війни / Ю. О. Цигвинцева. // Культура слова. – 2022. – №96.
68. Черновол К. "Від катастрофи націю відділяє смуга людей у пікселі": що воїни хотіли б сказати українцям [Електронний ресурс] / Катерина Черновол. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unian.ua/war/vid-katastrofi-naciyu-viddilyaye-smuga-lyudey-u-pikseli-shcho-vojini-hotili-b-skazati-ukrajincyam-12495735.html>.
69. Чому російські «вітязі» одержимі пральними машинами [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://armyinform.com.ua/2023/04/18/chomu-rosijski-vityazi-oderzhymi-pralnymu-mashynamu/>.
70. Чумак Л. М. Лексичні інновації в англомовному медійному дискурсі початку ХХІ століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. канд. філ. наук / Чумак Л. М. – Київ, 2018. – 269 с.
71. Шевченко І. С., Морозова О. І. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія / за заг. ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа. 2005. С. 21–35.
72. Bernard Quemada. La neologia [Електронний ресурс] / Bernard Quemada. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.treccani.it/enciclopedia/la-neologia_\(XXI-Secolo\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/la-neologia_(XXI-Secolo)/).
73. Grevisse M. Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui. 8e édition revue / Grevisse M., 1969.
74. Harris Z. Discourse analysis. Language. / Harris. – 1952. – №1. – С. 1–30.
75. Metcalf A. Predicting New Words: The Secrets of Their Success / Allan A. Metcalf. – Boston: Mariner Books, 2004. – 224 с.

76. Picone, Michael D. Anglicisms, Neologisms and Dynamic French. (*Lingvisticae Investigationes: Supplementa* / Picone, Michael D.. – 1996. – №18.